

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра слов'янської філології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Магістр

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність 035 Філологія
Спеціалізація 035.033 Слов'янські мови і літератури
(переклад включно), перша – польська

на тему: Польський детективний роман

КРФППмз.022095.01.06.00

студентки ІІ курсу групи ФППмз-22-1 _____ Лариси КРАСНЮК
підпис, дата

Керівник _____ Інна ГОРЯЧОК
підпис, дата

До захисту допускається
Завкафедри слов'янської філології _____ Неля ПОДЛЕВСЬКА
підпис, дата

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.033 Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри слов'янської філології

_____ (Неля ПОДЛЕВСЬКА)

___ грудня 2023 року

ЗАВДАННЯ

на дипломну роботу

КРАСНЮК ЛАРИСИ ВОЛОДИМИРІВНИ

1. Тема роботи: «Польський детективний роман», затверджена наказом №30 від 15 серпня 2023.

2. Термін подачі студентом завершеної роботи – грудень 2023 р.

3. Вихідні дані роботи

У контексті розвитку світової літератури детективний жанр виборює своє місце серед інших жанрів і користується великим попитом у читацького загалу. На основі англomовного детективу, на чолі якого стояв Едгар По, з'явилися твори представників інших країн, зокрема потужного розвитку набрала польська детективна література. Тому дослідження, направлені на вивчення історії формування, становлення і характерні риси польського детективу є **актуальними**.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань)

- виникнення та розвиток детективного жанру у світовій літературі;
- аналіз різновидів детективного жанру;
- зародження детективного жанру у Польщі і його розвиток у міжвоєнний та післявоєнний період;
- розвиток сучасної польської детективної літератури;
- Іоанна Хмелевська: польський жіночий іронічний детектив;
- нова героїня детективного роману у творах Гаї Гжегожевської, Анни Фричковської та Катажини Бонди.

5. Графічний матеріал – немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	HEMAC		

7. Дата видачі завдання – 15 серпня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
№ п. п.	Найменування етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2022 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2022 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень – листопад 2022 року	
4.	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2022 – квітень 2023 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірнику наукових праць та участі у конференціях	Січень, квітень, вересень 2023 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Травень – вересень 2023 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Вересень – жовтень 2023 року	
8.	Написання «чорнового варіанту» кваліфікаційної роботи	Жовтень – листопад 2023 року	
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	Листопад 2023 року	
10.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 року	
11.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру	Грудень 2023 року	

Магістрант _____ Лариса КРАСНЮК

Керівник роботи _____ Інна ГОРЯЧОК

Анотація

Тема роботи: «Польський детективний роман»

Автор – Лариса КРАСНЮК

Науковий керівник – Інна ГОРЯЧОК

Обсяг дипломної роботи – 83 сторінки, із них 74 сторінок основного тексту.

Робота містить 84 джерела посилання.

Ключові слова: *детективний роман, детективна література, детективний жанр, злочин, розслідування, сюжет.*

В роботі встановлено, що детектив, як жанр масової літератури, має певні характеристики, які вирізняють його з поміж інших жанрів, а саме наявність злочину, проведення розслідування та розкриття загадки, пов'язаної із злочином. Визначено фундаментальні принципи будови детективу, критерії детективного жанру, основні ознаки та головні правила написання детективу. З'ясовані основні вимоги до детективного твору та визначена основна схема його побудови.

На основі дослідження творів детективного жанру визначені різновиди детективів: класичний; інтелектуальний; поліцейський; молодіжний; психологічний; жіночий; фантастичний; політичний; іронічний та інші. Виконано аналіз та виділені характерні ознаки кожного із визначених різновидів детективного жанру.

Встановлено основні періоди розвитку польського детективного роману та визначені характерні особливості детективу кожного періоду. Встановлено, що польський детективний роман міжвоєнного періоду не мав чіткої жанрової спрямованості, у детективах повоєнного періоду описувалась боротьба польської міліції з кримінальними злочинцями, розкрадачами державного майна, шпигунами, а головною рисою сучасних польських детективних романів є їх реалістичність.

На основі дослідження літературної спадщини Йоани Хмелевської встановлені основні стильові домінанти, за допомогою яких вона перетворила класичний детективний роман на іронічний детектив.

Виконано аналіз детективних романів Гаї Гжегожевської, Анни Фричковської та Катажини Бонди, який показав, що сучасна героїня польського детективу не відображає класичної моделі жінки, є професійно активною, домінує в міжособистісних стосунках, застосовує фізичне насильство, має шкідливі звички, прагне самоідентифікації та реалізації у сучасному суспільстві. Встановлено, що авторки сучасних польських детективних романів, крім розкриття злочину піднімають у своїх творах соціально важливі теми та гендерні питання.

Автор _____
підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

Вступ	5
1. Жанр детективу як категорія літературознавства	9
1.1 Виникнення та розвиток детективного жанру у світовій літературі	9
1.2 Аналіз різновидів детективного жанру	16
2. Етапи розвитку і становлення детективного жанру у польській літературі	28
2.1. Зародження детективного жанру у Польщі і його розвиток у міжвоєнний та післявоєнний періоди	28
2.2. Розвиток сучасної польської детективної літератури	36
3. Польський жіночий детектив: тематика і проблематика	49
3.1 Іоанна Хмелевська: польський жіночий іронічний детектив	49
3.2 Нова героїня детективного роману у творах Гаї Гжегожевської, Анни Фричковської та Катажини Бонди	60
Висновки	74
Перелік джерел посилання	75

ВСТУП

Ситуація, яка склалася в світовій літературі 90-х років ХХ ст., позначена надзвичайно динамічним розвитком масової літератури, в тому числі і детективної. Наукова думка тривалий час була дещо стриманою щодо пошуків підходів до аналізу та розуміння детективної літератури, яка набувала значної популярності. Твори Марека Краєвського, Гаї Гжегожевської, Маріуша Чубая, Йоани Йоделкі, Катажини Бонди, Іреніуша Гріна, Анжея Півоварчика та багатьох інших польських авторів доводять можливість детективу бути серйозною літературою, навіть у таку упереджену добу, як радянська. Головні жанротвірні елементи детективу: тема пошуку, з'ясування невідомого та структура подвійної фабули, дають достатньо простору для розкриття авторського задуму. Тематика детективу може варіюватися від класичного кримінального злочину до науково-фантастичного сюжету, в якому розслідування відбувається в майбутньому, альтернативному сьогоденні або в минулому, повністю вигаданому світі, а фабула може ускладнюватися найрізноманітнішим чином, що в сукупності дає можливість піднімати у детективній літературі різні теми й актуальні проблеми. Детектив як жанр має багато можливостей створити самобутній художній світ, є цілком самостійним та повнофункціональним жанром, що володіє певним рядом характеристик, притаманних повноцінному літературному твору і тому набув неабиякої популярності у середовищі вітчизняних та закордонних дослідників.

Детектив як літературний жанр став об'єктом наукового розгляду доволі пізно. Головною причиною цього стала недооцінка його естетичної складової. Першим теоретиком детективного жанру став Г. Честертон, який виступив у 1902 році зі статтею «На захист детективної літератури» [23, с.746-748; 36]. З тих пір було опубліковано чимало наукових праць, присвячених детективу, які належали практикам детективного жанру, таким

як А. Вуліс, А. Адамов, Г. Анджапарідзе, Б. Райнов, Т. Кестхеї, Ю. Кузнецов [13]. У формування новітньої теоретико-літературної рецепції детективного жанру вагомий внесок зробили такі дослідники, як М.В. Цимбал, І.О. Кравчук, Т.М. Гуляк, Г.М. Кукса, В.А. Гусєв, Т.М. Тимошенкова та інші [5, 7, 10, 14, 18, 22]. У цих роботах прослідковується історія жанру, аналізується його морфологія, проводяться дослідження контактних та типологічних сходжень у творах різних авторів. Літературознавці і мистецтвознавці намагаються розкрити загадку майже двохсотрічної популярності детективного жанру.

Таким чином, детективна література - багатий матеріал для досліджень. У контексті світової літератури цей жанр виборов своє місце серед інших і користується великим попитом у читацького загалу. На основі англomовного детективу, на чолі якого стояв Е.А. По, з'явилися твори представників інших країн, зокрема набирала потужного розвитку польська детективна література, досить своєрідна та оригінальна.

Загалом, польські автори, намагаючись не відставати від своїх зарубіжних колег, створювали якісні детективні історії, які допомагають читачам відпочити від буденності, тренувати уважність й прискіпливість до деталей, намагаючись віднайти ім'я справжнього злочинця. Тому дослідження, направлені на вивчення історії формування, становлення і характерні риси польського детективу є **актуальними**.

Метою роботи є вивчення польського детективного роману як літературознавчої категорії, дослідження його жанрових властивостей, визначення характерних рис польського детективу у системі світової жанрології.

Основними **завданнями** наукової роботи є:

- вивчення процесу становлення, розвитку, тематичного і видового розмаїття детективного жанру у світовому та польському літературознавстві;

- дослідження історії розвитку детективного жанру в Польщі та специфіки творів цього жанру;
- аналіз філософсько-естетичних та світоглядних проблем кримінальної літератури Польщі;
- виявлення жанрової своєрідності польського жіночого детективу на тлі становлення детективного жанру в Польщі;
- дослідження сюжетно-композиційних особливостей детективного роману польських письменниць.

Предметом досліджень є польський детективний роман.

Об'єктом наукової роботи є дослідження жанру детективного роману у вітчизняній, світовій та польській літературах, зокрема дослідження особливостей польського детективу, його традиційних рис і національних особливостей.

Джерельну базу досліджень становлять праці вітчизняних і зарубіжних літературознавців, зокрема теоретичні напрацювання Г. Честертон, А. Вуліса, А. Адамова, Г. Анджапарідзе, Б. Райнова, Т. Кестхеї, Ю. Кузнєцова, М.В. Цимбал, І.О. Кравчука, Т.М. Гуляка, Г.М. Кукси, В.А. Гусєва, Т. М. Тимошенкової, О.Д. Харлана, О.В. Бессараба, О.Д. Козачек, Л.Р. Лукіної, Беати Марціновскей, Павла Качинського, Катажини Водняк, Віолети Врублевської, Клаудії Піларської, Іоанни Хвоста-Зельонки, Кжиштофа Бушки, Збігнева Бяласа, Вольфганга Брилла, Анни Арцішевської, Ельжбети Гардецької, Іоанни Горжеляни, Єви Каптур, Тадеуша Буйніцького, Юлії Посвятовської, Клаудії Піларської, Єви Домбровської.

Методи дослідження. Методи аналізу та синтезу використані для детального і всебічного вивчення об'єкта дослідження; методи індукції та дедукції застосовано для встановлення відмінних ознак детективного роману міжвоєнного, післявоєнного та сучасного періоду; метод узагальнення застосовано для формулювання висновків за результатами проведених

досліджень; культурно-історичний метод ужито для встановлення чинників, що зумовили шлях становлення польського детективного роману; типологічний метод застосовано для встановлення відмінних ознак мовлення героїнь іронічного детективу Іоанни Хмелевської; психоаналітичний метод вжито при вивченні поведінки героїнь жіночого детективного роману.

Наукова новизна роботи полягає в дослідженні формування детективного жанру у польській літературі в контексті літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХІ ст.; визначені типологічних особливості жанрової парадигми польських детективів.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони доповнюють загальну інформацію стосовно розвитку детективного жанру у польській літературі, особливостей польського детективу і можуть бути використані для подальших досліджень детективної спадщини Польщі.

Практичне значення полягає в можливості застосування результатів цього дослідження при вивченні польської мови та літератури студентами спеціальності 035.033 Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська з дисципліни «Польська література».

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження апробовано на VII Міжнародній науково-практичній конференції «KyivTex&Fashion» (19 жовтня 2023 р., Київ, Україна) та II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми філології: історія та сучасність» (21 лютого 2023 р., Хмельницький, Україна). Результати наукового дослідження висвітлено в двох статтях у збірниках наукових праць «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика», «Поділля. Філологічні студії» та тезах Міжнародної науково-практичної конференції.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (84 позиції). Загальний обсяг роботи складає 83 сторінки, з них 74 сторінки основного тексту.

1 ЖАНР ДЕТЕКТИВУ ЯК КАТЕГОРІЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

1.1 Виникнення та розвиток детективного жанру у світовій літературі

Детективний жанр із моменту своєї появи пройшов досить тривалий шлях становлення, який на початку супроводжувався зневагою читачів та негативною реакцією критиків, але з часом отримав схвальні оцінки, посів гідне місце серед інших літературних жанрів та став об'єктом численних наукових досліджень, викликаних гострим інтересом громадськості та недостатньо вивченим феноменом детективу. На сьогодні детективний роман є цілком самостійним жанром, який володіє певними характеристиками, що вирізняють його серед інших жанрів [22].

Історія детективного жанру прослідковується з глибокої давнини: його елементи зустрічаються у Біблії (історія про Каїна та Авеля); вони є у арабських казках «Тисячі і однієї ночі»; у середньовічних китайських новелах «хуабень». Першим, хто використовував у своїх творах характерну для детективу композицію у європейській літературі, був Софокл. Елементи детективного жанру трапляються у творах В. Шекспіра, Вольтера, П. Бомарше, Ч. Діккенса, О. де Бальзака [10, с. 27].

Детективом (від англ. *detective*: агент таємної служби розшуку; від лат. *detectio*: розкриття) називають різновид літературних творів, зовнішній сюжет яких розкриває певну заплутану таємницю, пов'язану із злочином та його розслідуванням, а внутрішній сюжет передбачає розв'язання певної логічного завдання.

Уперше термін «детектив» вжила відома американська письменниця Енн Кетрін Грін, яка в такий спосіб визначила жанр свого твору «Левенвортська справа» (1876 р.). Найвідомішим героєм її детективних

творів був нью-йоркський поліцейський Ебенейзер Грайс та його помічник Калєб Світуотер.

До детективів належать передусім прозові твори. Довгий час детективний жанр літератури залишався поза увагою серйозної критики, його відносили до паралітератури, тобто до літературних творів, що розраховані на читача з невибагливим смаком, і стверджували, що такі твори не мають справжніх художніх якостей.

Першим теоретиком детективу, який став на захист детективного жанру, був англійський письменник, поет, філософ, драматург, оратор, християнський діяч та мистецтвознавець Гілберт Честертон, який у 1902 році написав статтю «На захист детективної літератури». До авторів, які досліджували природу детективу і внесли свій вклад у систематизацію історико-літературних поглядів щодо походження та виникнення жанрових різновидів детективу належать: Богомил Райнов «Чорний роман» (1970 р.), Абрам Вуліс «Поетика детективу» (1978 р.), Аркадій Адамов «Мій улюблений жанр – детектив» (1983 р.), Георгій Анджапарідзе «Підсумки століття» (1999 р.), Тибор Кестхеї «Анатомія детективу» (1989 р.). В українському літературному просторі перші публікації з'являються лише в роки незалежності, серед них: «Детектив: занепад чи розквіт?» О. Іванова, «Символіка детективу» М. Новікової та О. Барабан, «Дивні манери надпопулярного жанру» К. Шахової. Ці автори досліджували історичні умови виникнення детективного жанру, аналізували морфологію детективу, досліджували різні детективні твори. Однак, ці дослідники розглядали детективи як легку, розважальну, доступну масову літературу (белетристику), здебільшого розраховану на легке читання [5, с. 35; 7].

Історія детективу як літературного жанру почалася, коли в англосаксонських країнах сформувалася дієва система дотримання суспільного порядку. В Англії це сталося на початку ХІХ ст., а вже в середині цього століття вийшли в світ перші класичні зразки детективу.

Однак, і до XIX ст. з'являлись детективні твори, наприклад, у романі В. Годвіна «Пригоди Калеба Вільямса» (1794 р) один із центральних героїв – слідчий-аматор.

Значний вплив на розвиток детективної літератури справили «Записки» Єжена Франсуа Відока (1828 р.), який у молодості був злочинцем, а пізніше заснував власне бюро приватних детективів, займався дослідженням злочинів і злочинців і став автором декількох книжок із кримінології. Вважається засновником французької кримінології і сучасної поліції. Образ Відока вплинув на розвиток детективного жанру. Він послугував зразком для персонажів творів Едгара По, Еміля Габорію, Фредеріка Дея [10, с. 27].

Основоположником детективного жанру вважають Едгара Аллана По – американського письменника, поета, драматурга, літературного редактора і критика. Едгар По створив персонаж слідчого-аматора Дюпена – людину аристократичного походження, який має відмінну освіту, чудову інтуїцію і високорозвинені інтелектуальні здібності. Едгар По також ввів у сюжет детективу ідею суперництва в розкритті злочину між приватним детективом і офіційною поліцією, в якому приватний детектив розкриває злочин. Злочинець знаходиться поза підозрою до останнього моменту, тому фінал оповідань Едгара По завжди неочікуваний.

На завершення оповідань усі події логічно пояснюються, виявляються достатньо простими і позбавленими загадковості.

Едгар По довів значення дедукції у розкритті найжахливіших злочинів. З 1840 по 1845 роки Едгар По створив п'ять новел («Золотий жук», «Убивство на вулиці Морґ», «Таємниця Марі Роже» та ін.), у яких викладав фундаментальні принципи детективу, що зводяться до наступних положень:

– обов'язкова присутність детектива-аматора – ексцентричного, з оригінальними манерами, який перевершує поліцію у вмінні спостерігати й узагальнювати; життєвим супутником детектива є його товариш, розповіді якого сприяють глибшому розкриттю характеру головного героя;

- каркас сюжету: злочин – дедуктивне розслідування – розкриття – покарання злочинця;
- сюжетні ходи: вбивство в закритій кімнаті, екскурси в психологію, помилково підозрювана людина, нестандартне вирішення проблеми, формула найочевиднішого місця, ланцюжок хибних доказів, вбивця – найменш підозрюваний персонаж;
- злочин розкривається за допомогою роботи інтелекту;
- два «золоті» правила детективу: коли відкинуто усі варіанти, крім одного, то іноді найнеймовірніший і є істинним; чим складніша справа, тим простіше її розв'язання;
- можливість застосування методів дедукції до реальних злочинів [10, с. 28].

Після Едгара По, в період кінця XIX ст., та протягом XX ст. детективний жанр розвивали та удосконалювали англійські письменники Артур Конан-Дойл («Оповідання про Шерлока Холмса», «Собака Баскервілів», «Пістрява стрічка» та ін.), Агата Крісті («Десять негрят», «Оголошено вбивство», «Кіт серед голубів», «Зло під сонцем» та ін.), Дороті Лі Сейерс («Смертельний яд», «Ідеальне вбивство», «Почерк убивці» та ін.).

Одним із відомих послідовників Едгара По був Вілкі Колінз, який замість невеликих детективних новел започаткував жанр детективного роману. Ще одним відомим митцем у жанрі англійського детективного роману став Джеймс Хедлі Чейз – основоположник поліцейського роману та неперевершений майстер романів-бойовиків, які й досі користуються попитом у читачів усіх країн завдяки наявності глибоких і складних психологічних образів [22].

Детективний жанр пройшов довгий шлях розвитку, в результаті чого сформувались певні критерії детективного жанру [5, с. 36]:

- обов'язкова наявність загадки, котра не завжди ґрунтується на злочині;

– заглибленість у звичний побут – читач повинен відчувати типову атмосферу, зокрема обстановку, мотиви поведінки персонажів, звички та умовності, які пов'язані із соціальними ролями героїв детективу;

– стереотипність поведінки персонажів, психологія та емоції яких стандартні, позбавлені індивідуальності; герої постають не як особистості, а як виконавці соціальних ролей;

– наявність особливих правил побудови сюжету – неписаних «законів детективного жанру». Прикладом такого закону є заборона деяким персонажам бути злочинцями, серед них – оповідач, слідчий, близькі родичі жертви, священики, державні діячі високого рангу;

– відсутність випадкових помилок. Персонажі не можуть помилятися щодо простих елементарних фактів, вони або говорять про них чисту правду, або свідомо брешуть.

Детективний жанр розвивався і у східноєвропейських країнах – Польщі, Болгарії, Угорщині, Румунії. Спочатку це були переважно історії, пов'язані з війною – пригодницький і шпигунський детективний роман із виразним ідеологічним спрямуванням. Та поступово твори детективного жанру звільнилися від пропагандистської заангажованості та повернулися до проблеми боротьби добра і зла. Почалось видавництво серії книжок «Зарубіжний детектив», в яку входили підсерії – болгарський, польський, американський, кубинський, кенійський, український детектив тощо.

Детективна література стала популярною і у Польщі. Першим польським детективним романом вважають твір письменника Олександра Блажийовського «Червоний клоун», виданий у 1925 році, дія якого відбувалася у Варшаві. Книга тричі перевидавалася до війни та була екранізована. Детективний жанр у польській літературі міжвоєнного періоду сформували письменники Адам Насільський, Станіслав Вотовський, Марек Романський, кожен з яких до 1939 року написав понад 30 детективних романів.

У період PRL польський детектив пов'язували насамперед з ім'ям Іоанни Хмелевської, авторки численних детективних романів у жанрі іронічного детективу. Нині відомими є такі польські автори як Катажина Бонда, авторка детективів «Дівчина півночі» (2014 р.), «Чотири стихії Саші Залуски» (2014-2015 рр.), «Ліхтарики» (2016 р.) та ін., Зигмунд Мілошевський, який написав детективні романи «Домофон» (2005 р.), «Зміїні гори» (2006 р.), «Заплутаність» (2007 р.), «Зерно правди» (2011 р.), Марек Краєвський, автор детективів «Фурії» (2010 р.), циклу книжок «Інспектор Еберхард Мок» (2005-2012 рр.), «Числа Харона», (2011 р.), «У безодні темряви» (2013 р.) та ін., Марчин Вронський, автор серії «Комісар Мачеевський», яка розпочата в 2012 р. і поповнюється новими романами та ін. Ці романи користуються великим попитом серед читачів, перекладені на інші мови, а деякі із них екранізовані, що додало їм популярності [7, с. 5].

В Україні у ХХ ст. детективний жанр не набув такої широкої популярності, як в Європі та Америці, що насамперед пов'язане із практично повною ізоляцією країни, в якій будувалось соціалістичне суспільство і згідно з існуючою ідеологією в ньому відсутнє кримінальне середовище і, відповідно, причини для скоєння злочинів. Тобто не було прототипів для створення образів детективного твору. Впровадив і утвердив його у пореволюційну добу В. Винниченко, вперше випробувавши в повісті «На той бік» (1919 р.). Започаткований В. Винниченком жанр уже у другій половині 20-их років знайшов своїх послідовників: Ю. Смолича «Останній Ейджевуд» (1926 р.), «Фальшива Мельпомена» (1928 р.) та ін. Однак в умовах сталінського соцреалізму 30-их років детективний жанр не мав можливостей для повноцінного розвитку в УРСР.

Лише в 60-ті роки цей жанр дістав право на існування. Детектив став своєрідною втечею українських письменників від канонів соцреалізму. Перші шпигунські детективи Миколи Далекого «Не відкриваючи обличчя» (1956 р.), Юрія Дольд-Михайлика «І один у полі воїн» (1956 р.), Павла

Загребельного «Європа-45» (1956 р.), Василя Земляка «Полковник Шиманський» (1966 р.) набули великої популярності у читачів. Українська детективна література, що виникла у повоєнний час, насамперед пов'язана з воєнною тематикою.

На подальший розвиток детективу вплинула зміна політичного клімату та суспільного життя у пострадянській Україні. Вітчизняний читач втомився від політики, і подолати цю проблему йому допоміг саме детектив, хоча українська кримінальна література довго залишалась заполітизованою. У сучасній українській літературі стали з'являтися вдалі зразки детективного жанру письменників В. Кожелянко, С. Стеценко, С. Пиркало, Ю. Винничука, А. Кокотюхи та ін. Цим авторам вдалося наповнити детективний жанр самобутнім національним змістом. Наприклад, Андрій Кокотюха є автором серії ретродетективів «Адвокат з Личаківської» (2015 р.), «Різник з Городоцької» (2016 р.), «Втікач з Бригідок» (2017 р.) та ін. Він також написав серію детективних книг «Живий звук» (2008 р.), «Подвійна пастка» (2011 р.) та ін., в яких вдало пристосував формулу кримінального роману до українських культурних, соціальних та економічних реалій [8, с.5]. Андрій Курков – всесвітньо відомий український автор детективів із захопливим сюжетом. Найвідоміша його книжка – «Пікнік на льоду» (1996 р.) розійшлася тиражем у понад 150 тисяч екземплярів, а пізніше потрапила до десятки найцікавіших європейських бестселерів.

Таким чином, детективний жанр посів вагоме місце серед інших жанрів у світовій літературі та користується незмінним попитом серед читачів. Тривалий час філологія оминала цей тип письменництва. Лише кілька десятиліть тому детективна література стала об'єктом уваги вчених, які прагнули з'ясувати її сутність, закономірності розвитку та механізми функціонування. Детективна література набула потужного розвитку в усьому світі і є актуальним об'єктом дослідження літературознавців, критиків та науковців. Не дивлячись на ґрунтовні дослідження детективного жанру у

світовій літературі, необхідне подальше поглиблене вивчення аспектів розвитку і функціонування детективного жанру у національних літературах, зокрема у польській.

1.2 Аналіз різновидів детективного жанру

Детектив – це літературний жанр, який описує процес розслідування загадкового випадку з метою виявлення його обставин та розкриття загадки. Зазвичай, загадковим випадком виступає певний злочин (вбивство, пограбування тощо), і детектив описує процес його розслідування та виявлення злочинця або злочинців. Сюжет детективу базується на боротьбі справедливості зі свавіллям та, як правило, завершується перемогою справедливості.

Характерною ознакою детективу є динамічність сюжету, найчастіше пов'язаного із пошуками або встановленням справжнього злочинця. Події детективу швидко розгортаються, а сюжет, зазвичай, пов'язаний із великим напруженням [10, с. 8].

Автори [5, с. 36; 10, с. 8] у своїх дослідженнях виділяють такі основні ознаки детективу:

- 1) наявність злочину та таємниці, пов'язаної з ним (найчастіше це вбивство чи пограбування);
- 2) інтелектуальне, моральне та фізичне зіткнення під час розслідування слідчого-професіонала (або слідчого-аматора) із злочинцем;
- 3) наявність процесу розслідування, під час якого перевіряються та відпрацьовуються різні версії злочину;
- 4) встановлення особи злочинця;
- 5) наявність логічного методу, за допомогою якого розкривається злочин;
- 6) мінімізація описів та розлогих характеристик;

7) включення читача в процес розумової дії, яка пов'язана з розслідуванням злочину, залучення читача до розкриття загадки злочину;

8) обов'язкова розгадка злочину та викриття зла у фіналі.

У 1928 році англійський письменник Стівен Ван Дайн опублікував перелік літературних правил, назвавши його «20 правил для тих, хто пише детективи» [18, с. 431]:

1. Забезпечити читачеві рівні зі слідчим можливості розкриття таємниць, для чого ясно і точно повідомити про всі шляхи викриття злочину.

2. Стосовно читача дозволено лише такі трюки й обман, які може застосовувати злочинець щодо слідчого.

3. Кохання заборонене. Історія повинна бути грою в хованки не між закоханими, а між детективом і злочинцем.

4. Ні детектив, ні інший професіонал, який займається слідством, не може бути злочинцем.

5. До викриття повинні вести логічні висновки. Випадкові або необґрунтовані зізнання неприпустимі.

6. У детективі не може бути відсутнім слідчий, який методично розшукує докази, що допомагають у розкритті злочину, в результаті чого приходиться до вирішення загадки.

7. Обов'язковий злочин у детективі – вбивство.

8. При розкритті таємниці злочину потрібно виключити всі надприродні сили і обставини.

9. В історії може діяти лише один детектив – читач не може конкурувати одразу з трьома-чотирма детективами.

10. Злочинець повинен бути одним із більш-менш важливих дійових осіб, добре відомих читачеві.

11. Неприпустиме дешеве рішення, при якому злочинцем виявиться хтось із прислуги.

12. Хоча у злочинця може бути співучасник, але в основному історія повинна розповідати про викриття однієї людини.

13. Таємним і кримінальним організаціям немає місця в детективі.

14. Спосіб здійснення вбивства й методика розслідування повинні бути розумними й обґрунтованими з наукової точки зору.

15. Для кмітливого читача розгадка повинна бути очевидною.

16. У детективі не має бути літературщини, детальних описів характерів, змалювання обстановки засобами художньої літератури.

17. Злочинець у жодному разі не може бути професійним злодієм.

18. Заборонено пояснювати таємницю нещасним випадком або самогубством.

19. Мотив злочину завжди особистого характеру, він не може бути шпигунською акцією, міжнародними інтригами, метою таємних служб.

20. Автору детективу варто уникати будь-яких шаблонних рішень та ідей.

Англійський письменник, автор детективів Рональд Нокс у «Десяти заповідях детективного роману» висуває наступні вимоги до детективного твору [18, с. 431]: злочинцем має бути хтось, згаданий на початку роману, але ним не може бути людина, за ходом думок якої читачеві дозволено стежити; виключається дія надприродних або потойбічних сил; у творі не повинен фігурувати китаєць; не має бути більше одного потаємного приміщення чи таємного ходу; неприпустимо використання отрути, невідомі науці та складні пристрої, принцип дії яких потрібно детально описувати; детективу не повинен допомагати щасливий випадок, він повинен керуватися інтуїцією; детектив не повинен сам виявитися злочинцем; натрапивши на той чи інший ключ до розгадки, детектив повинен негайно надати його для вивчення читачеві; наївний друг детектива (на кшталт Ватсона), не повинен приховувати жодного з міркувань, що приходять йому на думку і за своїми розумовими здібностями він повинен трохи поступатися середньому

читачеві; в романі не можуть з'являтися брати-близнюки і взагалі двійники, якщо читач належним чином не підготовлений до цього.

Із часом багато з цих правил порушувались авторами детективних творів. Наприклад, у романі Агати Крісті «Вбивство в Західному експресі» діють одразу 12 вбивць-співучасників, в романі «Вбивство Роджера Екройда» злочинцем виявляється оповідач, а міс Марпл, яка розкрила чимало злочинів, у багатьох випадках керувалася своєю жіночою інтуїцією. Проте більшість наведених правил і досі не втратили своєї актуальності.

Таким чином, детектив має три основні сюжетні елементи: злочин, розслідування і розгадку. Як правило, детектив будується за наступною сюжетною схемою: «експозиція (вихідна частина сюжету, в якій стисло подається ситуація) – знайомство з основними персонажами – зав'язка (інформація про злочин чи таємницю, пов'язану з ним) – розвиток дії (процес розгадування таємниці: огляд місця злочину, опитування свідків, збирання фактів, переслідування злочинців, логічні висновки слідчого) – розв'язка (знаходження слідчим рішення загадки, мотивів злочину, пояснення ходу розслідування, висновки) [1, с. 21].

Часто детектив ототожнюють із кримінальним або із шпигунським романом. Іноді провести розмежування досить складно, але все ж таки можливо знаючи ознаки детективу. Так, співставлення основних ознак кримінального роману і детективу показує, що це не один і той самий літературний жанр. Так, кримінальний роман зазвичай заснований на психології героїв чи на ситуації, яка закінчується спалахом насильства. У детективі у центрі уваги перебуває інтелектуальний процес пошуку істини, а не трагедії людей. У детективному романі обов'язково присутній головний герой – детектив, який може бути як професіоналом, так і аматором, що майстерно розкриває злочин. У кримінальному романі головний герой часто взагалі відсутній, а в центрі знаходиться людина, з якою трапилася

кримінальна подія. У детективі докази – найголовніший елемент сюжету, а у кримінальному романі їх часто немає [14].

Шпигунські романи також часто ототожнюють із детективами, оскільки вони можуть бути побудовані як детективи (таємниця і розслідування), проте вони більш правдиві, оскільки ґрунтуються на історичних фактах, а це означає, що природа цих жанрів різна [16, с. 34].

Сьогодні поняття «детектив» містить у собі широку розмаїтість літературних творів. Дослідження літературних джерел [1, 3 - 6, 9, 14 - 16, 18, 19, 21, 24, 64, 70, 76] дозволили визначити основні різновиди детективного жанру та виконати їх характеристику. До різновидів детективу відносяться:

- класичний детектив;
- інтелектуальний детектив;
- поліцейський (кримінальний) детектив;
- молодіжний детектив;
- психологічний детектив;
- «крутий» детектив;
- детектив помсти
- жіночий детектив;
- фантастичний детектив;
- політичний детектив;
- іронічний (гумористичний або гротескний) детектив;
- шпигунським детектив;
- «чорний» детектив;
- «жорстокий» або «твердий» детектив;
- правовий (адвокатський або суворо-процесуальний);
- історичний детектив;
- перевернутий детектив;
- закритий детектив;
- «затишний» детектив;

- конспірологічний детектив;
- містичний детектив;
- ретро-детектив;
- регіональний детектив;
- виробничий детектив;
- академічний детектив.

Класичний детектив створює досить стандартний стереотип приватного детектива, способу його життя, вчинків, відношенням до навколишнього світу. Стандартне й відношення детектива до поліції – за деякими виключеннями воно негативне. Як правило, поліція не здатна розкрити злочин і своїми діями лише заважає приватному детективу. Основна властивість класичного детективу – повнота фактів. У класичному детективі розгадка таємниці не може будуватися на відомостях, які не були представлені читачеві в ході процесу розслідування. До моменту, коли розслідування завершується, читач повинен мати досить інформації для того, щоб на її підставі самостійно знайти рішення. Можуть приховуватися лише окремі незначні подробиці, що не впливають на можливість розкриття загадки злочину. По завершенні розслідування усі таємниці повинні бути розгадані, на всі питання – знайдено відповіді. У класичному детективі ХХІ століття з'являються нові ознаки, наприклад, автори дають безліч фактів стосовно злочину чи події, для того, щоб читач зміг вибудувати свою версію, але йому не вдається це зробити через різку зміну сюжетної лінії чи зміну кола підозрюваних [3, с. 206; 6, с. 3; 14].

Основною перевагою інтелектуального детективу є застосування різноманітних аналітичних методів, таких як дедукція, індукція, аналіз, логічні висновки тощо. Недолік полягає у тому, що інтелектуальний детектив є досить монотонним літературним твором, в ньому практично відсутні динаміка та емоції, а у тексті багато довгих розповідей героїв про різні подробиці [5, с. 37; 9, с.105].

Поліцейський детектив на фоні розслідування злочину ще й розкриває подробиці роботи, особистого життя та побуту поліцейських. Для цього виду детективу характерний стрімкий сюжет, гострота подій, досить велика кількість персонажів та сюжетних ліній [14; 18, с. 433].

Молодіжний детектив: молода людина (підліток) опиняється в центрі таємниці, стає мимовільним свідком злочину, проводить власне розслідування, відмінне від офіційного [70, с. 318; 76, с. 302].

У психологічному детективі злочин, що розслідується, зазвичай скоєний за особистими мотивами (заздрість, помста), і основним елементом розслідування стає вивчення особистих рис підозрюваних, їх звичок, слабких місць, переконань, з'ясування минулого. У центрі психологічного детективу також може бути психологічний конфлікт детектива і злочинця, зумовлений особливостями їх характерів [5, с. 38; 14].

«Крутий» детектив (від англ. *hardboiled*, букв. «круто зварений») – літературний жанр, схожий на детектив і кримінальний роман. До цієї категорії відносять також гангстерський детектив. Детектив помсти (англ. *avenger detective*) – жанр детективу, що виник у бульварній літературі в середині XIX ст. Головним героєм такого детективу виступає месник, у якого виділяють такі основні ознаки: він діє в обхід закону; надприродно сильний, чудово підготовлений, відчайдушно сміливий; особлива увага приділяється зброї героя; він майстер маскуванню; у його боротьбі йому допомагають віддані помічники; він має безпечний притулок; він націоналіст. На відміну від «крутого» детективу, який присвячений розгадуванню якоїсь загадки, основною темою детективу помсти є повне очищення суспільства від криміналу. Герой детективу помсти перемагає завдяки тому, що він сильніший фізично та морально, а не завдяки своїм інтелектуальним здібностям. На відміну від інших видів детективів, де головний герой є звичайною людиною, месник має надлюдські якості: він завжди стріляє

влучніше, б'ється краще і витримує тортури довше, ніж інші персонажі [5, с. 38; 14; 18, с. 434].

Жіночий детектив – це літературний твір, у якому розслідування веде жінка. До жіночих детективів також відносять романи, написані жінкою. Цікаво, що перші детективні романи з головною героїнею – жінкою були написані чоловіками. Жінка-детектив репрезентує новий тип успішності, якого раніше не існувало в суспільній думці – не заміжня домогосподарка, а активна самостійна особистість, яка стає на рівні з чоловіками, а іноді навіть перевершує їх. Успіх жіночого детективу як у жінок, так і у чоловіків пояснюється тим, що такі романи руйнують як гендерні стереотипи, так і стереотипи самого детективу як жанру. У жіночих детективах акцентується розум, вправність, незалежність жінки-детектива, її нова роль у суспільстві, успішність та визнання завдяки власним зусиллям і талантам. Американські дослідники вважають жіночий детектив справжньою жіночою літературою, написаною жінками і для жінок, яка пропонує новий образ жінки, який руйнує стандартні патріархальні уявлення [5, с. 38; 6, с. 5-6; 19].

Фантастичний детектив – це літературний твір на перетині фантастики і детективу. Дія може відбуватися у майбутньому, альтернативному теперішньому часі або у минулому, або у повністю вигаданому світі [3, с. 206].

Основна інтрига політичного детективу будується навколо політичних подій і конкуренції між різними політичними або бізнесовими структурами. Часто головний герой далекий від політики, але, розслідуючи справу, наштовхується на перешкоди у розкритті злочину з боку влади або розкриває якийсь заколот. Відмінною особливістю політичного детективу є (хоча і не обов'язково) можлива повна відсутність позитивних героїв, крім головного. Цей жанр рідко зустрічається в чистому вигляді, але може бути складовою частиною детективного твору [5, с. 38; 3, с. 207; 14; 18, с. 436].

Іронічний детектив містить гумористичне забарвлення, іронічні мотиви в процесі розслідування злочину, що відволікає від серйозності жанру. Такий текст сприймається набагато легше і цікавіше. У сюжеті органічно поєднуються трагічні і комічні сторони життя. Часто твори, які написані в такому стилі, пародіюють штампи детективного роману [3, с. 206; 14; 18, с. 437].

Шпигунський детектив базується на розповідях про діяльність розвідників, шпигунів і диверсантів, як у воєнний, так і в мирний час. За стилістичними рамками дуже близький до політичних і конспіраторських детективів, які часто поєднуються в одному і тому самому творі [5, с. 37; 16, с. 35].

У «чорному» детективі, зазвичай слідчий відповідає насильством на насильство [5, с. 37; 14]. «Твердий» або «жорстокий» детектив. За час свого існування детективний роман істотно еволюціонував і з часом поряд з детективами, написаними за шаблонами «масової культури», виникли викривальні детективи, пов'язані із традиціями критичного реалізму, які жорстко критикували капіталізм. Ця викривальна тенденція найбільше повно була представлена в новому типі детективного роману, що одержав назву «жорсткого» (hard-boiled) детективу [3, с. 206]. «Жорсткий» детектив виник наприкінці 20-х – початку 30-х років у США і у багатьох своїх рисах різко відрізнявся від класичного детективу.

У правовому детективі головними героями є юристи, а правоохоронна та судова система займає центральне місце в розповіді, виконуючи роль «головного героя» [14; 18, с. 434].

У історичному детективі розкриття злочину відбувається у контексті певних історичних подій. Історичний детектив – жанр, що дозволяє відкрити читачеві невідомі до цього часу історичні факти. Чіткого визначення цього жанру немає і думки літературознавців розходяться: одні вважають, що історичним детективом можна назвати твір, дія якого відбувається в

минулому або ж в теперішньому часі досліджується злочин, дія якого відбулася в минулому. Іншою обов'язковою складовою історичного детективу вважається присутність історичних осіб. Важливою умовою історичного детективу є достовірне відтворення зображуваної епохи, незалежно від того, чи є там історичні персонажі, чи їх немає [3, с. 206; 18, с. 433; 21, с. 165; 24, с.143].

Перевернутий детектив – історія злочину, розкриття якого відбувається постфактум, з урахуванням того, що читачеві спочатку відомий злочинець і подробиці того, що сталося.

У детективі закритого виду сюжет будується на розслідуванні злочину, який здійснили в усамітненому місці, де перебуває суворо обмежене коло персонажів. Нікого стороннього в даному місці бути не повинно, так що злочин може бути здійснено тільки ким-небудь із присутніх. Розслідування ведеться кимось із тих, хто знаходиться на місці вчинення злочину, за допомогою інших героїв. Цей вид детективу відрізняється тим, що сюжет в принципі виключає необхідність пошуку невідомого злочинця. Підозрювані очевидні, і робота слідчого полягає в тому, щоб отримати про учасників події якнайбільше відомостей, на основі яких можна буде виявити злочинця. Додаткова психологічна напруга створюється тим фактом, що злочинцем повинен виявитися хтось з добре відомих людей, з тих, які перебувають поряд і зазвичай не схожі на злочинця. Інколи в детективі закритого виду відбувається ціла серія злочинів (зазвичай – вбивств), у результаті яких кількість підозрюваних постійно зменшується [3, с. 206].

Затишний (або м'який) детектив (англ. *Cozy mystery*) – вид детективного жанру, де насильству відведено менше місця або воно подається з гумором, а злочини та розслідування відбуваються у невеликій, тісній спільноті. Детективами в таких історіях завжди виступають дилетанти, часто жінки. Непомітні, спостережливі, вони без зайвого клопоту підслуховують, придивляються, збирають докази, і вибудовують картину злочину завдяки

природній кмітливості. Злочинці в затишних детективах не бувають занадто жорстокими, а їх затримання відбувається без насильства [14].

Конспірологічний детектив – це детектив про таємні організації, товариства, спецслужби. Сюжет розгортається у двох площинах часу – сучасності і минулому. Головний герой не є професіональним детективом, але вимушений виконувати таку функцію аби врятувати світ від змови [4, с. 465].

Містичний детектив – це детективні історія з елементами містики, насилля та жахів. У кінці розслідування містичні історії отримують логічне та реалістичне пояснення [5, с. 38; 7].

Ретро-детектив – це твір детективного жанру, сюжет якого розвивається на тлі конкретної історичної доби, зображує події та осіб минулого. Однією з основних вимог до ретро-детективу – достовірний опис обраної епохи, базування на історичних подіях і включення історичних особистостей. У читача ретро-детективу має скластися думка, що події могли статися з героями у минулому. Іноді письменник використовує локальні назви чи імена історичних прототипів, змінюючи деякі літери, ніби натякаючи на певні реалії, але при цьому не несе відповідальності за спотворення історичних фактів [15, с.190]. Автори «регіональних» детективів звертаються до сучасності, створюючи образи сучасних міст, занурюючи у культурні традиції певного регіону.

Жанр детективу, сюжет якого обмежений областю будь-якої професійної діяльності, яка визначає як поведінку героїв, так і характер злочинів, можливо охарактеризовано як виробничий детектив [18, с. 437].

Академічний детектив – один із варіантів так званого академічного роману (*campus novel*), популярний в англосаксонській літературній культурі та поодинокі з'являється в польській літературі. До основної жанру (теми), яким є життя в університеті, академічний детективний роман додає кримінальний мотив, як правило, вбивство, і сюжетну нитку пов'язаного з

ним розслідування. Можливі дві моделі такого сюжету: або злочин скоюється в академічному середовищі коледжу чи університету, а розслідування веде особа, що не входить до цього кола, або головний герой – детектив-аматор (часто жінка-детектив), вчений за фахом (зазвичай дослідник) [64, с. 94-96].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що детектив, як жанр літератури, характеризується певними ознаками, які вирізняють його з поміж інших жанрів. І насамперед це – наявність загадки, пов'язаної із злочином і можливість читачу взяти участь у розгадуванні цієї загадки. Детектив – це літературний жанр, який безперервно розвивається і змінюється, про що свідчить поява його численних різновидів, таких як інтелектуальний детектив, іронічний, історичний, кримінальний та ін. Кожен із видів детективного жанру має свої характерні ознаки, сюжет, характеризується певною гостротою подій, ступенем емоційної напруги, характером головних героїв [11, 12].

2 ЕТАПИ РОЗВИТКУ І СТАНОВЛЕННЯ ДЕТЕКТИВНОГО ЖАНРУ У ПОЛЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

2.1 Зародження детективного жанру у Польщі і його розвиток у міжвоєнний та післявоєнний періоди

Кримінальна література користується великою популярністю у Польщі і є одним із літературних жанрів, які найбільше читають. Детективні романи часто потрапляють до списків бестселерів, а численні детективні фільми та серіали транслюються по телебаченню і в кіно.

Відповідно до звіту Національної бібліотеки та Центру досліджень громадської думки у 2017 році детективи користуються популярністю у близько 22% поляків. Протягом кількох наступних років ця цифра коливалась в межах 19-22%. Детективи поступалися місцем лише книжкам про подорожі (близько 34%) та біографіям, щоденникам та книжкам на історичну тематику (близько 21%). І хоча сьогодні популярність детективної літератури у Польщі є незаперечною, шлях її становлення був складним [67].

Початок польського детективу супроводжувався випадком справжнього вбивства. Молодий письменник Владислав Грейнерт опублікував у 1896 р. один із перших польських детективів – роман під назвою «Вбивця» («Zbrodniarz»). Однак твір не був схвалений публікою і отримав негативні відгуки критиків. Владислав Бюхнер, тодішній головний редактор тижневика «Mucha» написав негативну рецензію на цей роман. Розлючений автор пішов на квартиру редактора. Під час боротьби Бюхнер дістав пістолет і поранив Грейнерта в живіт. Постріл виявився смертельним [80].

Після цієї кривавої драми, яка виявила існування у Польщі детективного роману, настала довга тиша, а нечисленні спроби створити

польський детектив не принесли помітних успіхів. Детективною літературою нехтували, її висміювали та засуджували за деморалізуючі якості.

Першим польським детективом вважають роман письменника Олександра Блажийовського «Червоний блазень», виданий у 1925 році. Його дія відбувається у Варшаві. В кабаре «Złoty Ptak» по вулиці Маршалковській з'являється таємничий Червоний блазень, людина в масці, який під час виступів висміює впливових політиків і чиновників; одного разу поліція знаходить труп у його гримерці. Книга тричі перевидавалася до війни, а також була екранізована. Після війни книга була внесена до реєстру заборонених творів. Інші твори Блажийовського «Валізка PZ» і «Таємниця доктора Гіві» 1928 року також були популярними [31].

У міжвоєнний період у польській літературі почали частіше з'явилися детективні романи. Детективний жанр у польській літературі починали формувати Адам Насільський (1911-2009 рр.), Станіслав Вотовський (1848-1931 рр.), Марек Романський (насправді Роман Домбровський, 1910-1974 рр.). Кожен із них до 1939 року написав понад 30 романів, найбільше – Адам Насільський. Ці автори не конкурували між собою, а підтримували дружні стосунки та обмінювалися ідеями для романів. Їх перші твори не мали певної жанрової спрямованості, в них була сенсація, елементи шпигунського і пригодницького роману. Натомість, головний герой був створений за зразком героя твору.

Найпопулярнішими авторами на той час у Польщі були Антоній Марчинський (1899-1968 рр.), Марек Романський та Тадеуш Костецький (1905-1966 рр.). Романи Романського (на відміну від Насельського, який писав детективи за всіма правилами) мали відкриту структуру і багато в чому базувалися на формулі пригодницького роману. Тадеуш Костецький писав перші післявоєнні детективи під псевдонімом Крістін, їх дія розгорталася в Англії. Пізніше подібні сюжети детективів використовував Мацей Сломчинський (1920-1998 рр.), більш відомий як Джо Алекс.

До так званої «великої трійки» майстрів детективу міжвоєнного періоду входили: Адам Насільський, Марек Романський та Антоній Марчинський. Усі автори «великої трійки» пережила війну й емігрувала: Марек Романський до Аргентини, Адам Насільський до Австралії (1949 р.) та Антоні Марчинський до США. Після еміграції Марек Романський практично перестав писати детективи, а Адам Насельський і Антоній Марчинський ще продовжували писати до 1970-х років [17].

Одним із перших повоєнних детективів стала «Принцеса» («Królewna», 1956 р.) Анджея Півоварчика (1919-1994 рр.). Спочатку цей роман був прочитаний по радіо, викликавши великий інтерес у слухачів і отримав схвалення. Півоварчик також був автором, який створив образ «народного Шерлока Холмса» – позитивного детектива-міліціонера, капітана Гліба. Коли роман Анджея Півоварчика «Старий годинник» (1955 р.) з головним героєм капітаном Глібом читали по радіо, вулиці міст були безлюдні. Після радіопрем'єри у 1956 році цей роман був виданий [77].

У творчості найбільш відомих польських письменників детективного жанру повоєнного періоду розслідування злочину майже завжди велося в історично конкретних умовах життя сучасної Польщі, у визначеному соціальному середовищі. У детективних романах польських письменників відкрито описується непримиренна боротьба польської міліції з кримінальними злочинцями, з розкрадачами народних заощаджень. Події у таких детективних творах закінчувались перемогою позитивних героїв, представників влади і закону, а торжество добра і правди було невід'ємна особливістю детективного роману радянського періоду загалом.

За таким сюжетом написані детективні романи Єжи Едигея (1912-1983 рр.), Казимежа Коркозовича (1907-1996 рр.). Дотримуючись основних законів жанру, автори цих романів торкалися злободенних, часто болючих проблем життя польського суспільства, виявляють соціальний родовід злочинців, показуючи, що наявність приватного сектору в польській

економіці, особливо в ремеслі, торгівлі, обслуговуванні, створює підґрунтя для розквіту буржуазної психології, для прагнення до швидкого і незаконного збагачення, часто за будь-яку ціну, навіть аж до скоєння важкого кримінального злочину.

Відродження польського детективу пов'язують із виходом детективного роману Леопольда Тирманду «Поганий» («Zły»). Вихід цієї книжки на початку 1955 року вважають початком «відлиги» в культурі. Зміст цього детективу кардинально відрізнявся від того, що публікувалося в попередні кілька років. Головний герой роману – таємничий месник, який бореться зі злочинністю, з якою не може впоратися міліція. Плюс роману – колоритний опис злочинного світу та Варшави першої половини 1950-х років. Книжка користувалась великим попитом, незважаючи на дискусії навколо неї. З одного боку, автора роману звинувачували в похмурій картині світу, абсолютно не доречній для соціалістичної держави, а з іншого – вказували на реалістичність опису та соціальні проблеми [79].

Літературознавці пов'язують 1955 рік із народженням детективного жанру нового режиму – Польської Народної Республіки. Детективна література в Польській Народній Республіці видавалася великими тиражами і часто перевидавалася. Детективні романи різних років ПНР є надзвичайно цікавим записом свого часу. Автори враховували не тільки вподобання читацької аудиторії, але, насамперед, очікування можновладців. Книжка, яка б містила будь-яку критику Радянського Союзу чи суперечила ідеологічним нормам комуністичної партії, не мала б жодних шансів бути виданою у Польщі [77].

Насправді можна було очікувати, що представлений у них світ буде позитивним, а Польща під комуністичним правлінням буде описана підбадьорливо. Проте більшість кримінальних романів того часу показують досить похмуру картину польської дійсності. Наприклад, герой Анжея Півоварчика капітан Гліб вистежує злодіїв, які грабують державні склади.

Крадіжка матеріалів для одягу вважається серйозним злочином, оскільки виробництво текстильних матеріалів у Польщі було недостатнім. Ця і інші книжки малюють досить неоптимістичну картину – життя в Польщі важке, а люди досить бідні («Вальтер № 45771» Яцек Воловський) [73].

Детективні історії того часу часто описують корупцію, розкрадання та привласнення державного майна. У детективних романах йдеться про те, що в Польщі неможливо заробити чесно. Слід припустити, що більшість із економічних злочинців – це люди, які б за нормальних ринкових умов діяли на благо себе та компанії. Але в Польщі всі економічні таланти були придушені, загнані в колії безнадійної планової економіки та центрального управління («Золотий браслет», «Мертва точка» Єжи Жуковські) [77].

У детективах є обмежена критика державних інституцій. Найбільш цікавою в цьому відношенні є книга Роберта Аздербола під назвою «Очі алхіміка» (1959 р.). Керівником злочинної мережі є підполковник Берк, і тому капітан Голіц довго не може розкрити справу. Однак згодом він дізнається, що його бос стоїть за серією крадіжок по всій країні.

У детективних історіях є чимало шпигунів, надісланих із Заходу (із Західної Німеччини, де їх зазвичай навчають американці), які часто користуються допомогою наївних або жадібних поляків, що живуть у Західній Європі. Іноді шпигуни залучають своїх співвітчизників, використовуючи знання про їхні слабкості. Західні агенти жорстокі і не вагаючись вбивають своїх же людей. Це можна побачити в таких романах, як «Таємнича лінза» (1958 р.) Миколая Козакевича, «Третя ракета» (1958 р.) Казімежа Коркозовича, «Квадрат Lc14» (1959 р.) Януша Янчура [57, с. 151].

Часто дія польських детективів розгорталася в інтелектуальному та мистецькому середовищі, серед представників вільних професій. Розміщення дії в елітних суспільних колах є типовим для цілого жанру, як у зарубіжній, так і в польській літературі. Герої часто відвідують нічні клуби та дорогі ресторани, вживають багато алкоголю, зустрічаються з красивими, але

аморальними дівчатами, їздять на дорогих автомобілях, елегантно одягаються («Руда модель», «Незнайомець із бару Каліпсо» Домініка Дам'яна) [26, 56].

Курорти – звичне місце дії польських детективів 1960-х років. Цікаво, що за сюжетом люди відпочивають здебільшого в гестхаусах, рідше в приватних помешканнях і готелях, але державних будинків відпочинку немає, оскільки польські автори не могли уявити вбивство в будинку відпочинку, що належав державному підприємству.

У деяких романах розповідається про шпигунів, які намагаються вкрати наукові винаходи (наприклад, «Акція Рудольфа» (1963 р.) Зигмунта Зейдлера-Зборовського; «Хто вбив Крука?» (1970 р.) Данути Фрей-Маєвської; «Хто ти чорний?» Станіслава Межанського). Проблема наркотиків час від часу порушувалася, однак, Польща була показана як транзитна країна, а не пункт призначення (наприклад, «Співоча черепаха», «Вечірній експрес» (1968 р.) Зигмунт Зейдлер-Зборовський).

Після періоду відлиги (в кінці 1960-х) світ, представлений у польських детективних романах, змінився. Це стосувалося в першу чергу фігур правоохоронців. Міліціонери в романах стали благороднішими, і в них більше не було місця для таких персонажів, як лідер злочинної групи підполковник Берк. У 1960-х роках міліціонера часто зображували як дуже зайняту людину (романи Яцека Воловського: «Кар'єра лейтенанта Чуди» (1961 р.), «Увага на всі поліцейські машини» (1962 р.) Правоохоронці Воловського важко працюють, живуть скромно, постійно ризикують життям і часто програють його в боротьбі з нещадними злочинцями. У той час було надруковано чимало кримінальних романів, зокрема завдяки запуску наприкінці 1960-х років і успішному продовженню нової видавничої серії «Ewa Wzywa 07» [77].

Відносини, які складаються між міліцією і громадянином, певним чином ілюструють підпорядкування у польському соціалістичному

суспільстві: міліція працює як команда і успіх залежить не від зусиль конкретного слідчого, а від усієї команди (наприклад, «Таємниця Готичної кімнати»); полковник завжди мудріший за капітана, а міліція взагалі за громадянина. Полковник, який є начальником, є втіленням розсудливості та авторитету і ніби постать першого секретаря ЦК КПСР.

У більшості польських детективах добро і правда уособлювали представники міліції, що стало основою виділення жанрового різновиду у літературі – польського міліцейського детективу. Наприклад, у детективах Єжи Едигея це – майори (Качановський в «Ідеї у сім мільйонів» («Pomysł za siedem milionów», 1982 р.), Маковський в «Історії одного пістолета» («Dzieje jednego pistoletu», 1976 р.), капітани і помічники слідчого – цілеспрямовані і симпатичні люди, які іноді сумніваються у власних силах, помиляються, але ніколи не впадають у відчай, рішуче і наполегливо домагаються викриття злочинців.

У Польщі детективні романи найчастіше видавали серіями. Найстарішою і водночас найпопулярнішою серією був «Клуб срібного ключа» («Klub srebrnego klucza) польського видавництва «Іскра». Це були книжки розміром близько 17 см, які мали чорні обкладинки, прикрашені логотипом серії – ключем. На звороті обкладинки у двох овальних рамках містилася редакційні примітки або уривки із романів. Видавець писав про серію: «Срібний ключик на обкладинці відтепер супроводжуватиме кожен детективну книжку, яку ми видаємо. Срібний ключ – це гарантія приємних та пізнавальних розваг» [60].

З 1951 року виходить серія «Бібліотека солдатських пригод». У її рамках з'явилося кілька сенсаційних романів популярних польських письменників (зокрема Збігнева Саф'яна, Богдана Аркта, Тадеуша Костецького). Вони все ще репрезентували літературу соціалістичного реалізму, але ці автори намагалися надати своїм творам певну привабливість, вводячи детективну та шпигунську тематику.

Особливий редакційний і читацький успіх отримала серія журналів «Подружка» («Przyjaciółka»), яка виходила з 1948 по 1989 рр. і була адресована численній жіночій аудиторії. Вдаючись до надзвичайно привабливого сенсаційного змісту, особливо сюжетів, зосереджених на злочині, його скоєнні, поясненні його причин, розкритті особи злочинця, ця серія скоріше виконувала розважальну функцію. Однак у 1955 році у цій серії опублікували детектив Збігнева Саф'яна «Весна приходить восени», «Оповідання про злочин» Ядвіги Іссат-Кошуцької, гумористичні пригоди дрібних шахраїв і злодіїв Афродити Езі [81, с. 124-125].

Великою популярністю користувалась серія «З таксою» («Jamnik») видавництва «Читач» («Czytelnik»). Детективи серії було випущено у форматі 175×125 мм. Видавництво «Сілезія» («Śląsk») випускало серії детективних романів, прикрашені стилізованим зображення чорного птаха. Також була серія PAS («Przygoda-Awantura-Sensacja»), яка видавалась у Познані.

Найбільшою популярністю користувалася детективна література у форматі блокнота, так звані кишенькові детективні романи, які користувалась у Польщі більшим попитом, ніж традиційні романи. Читачу прищеплювали звичку постійної купівлі нових випусків, які зазвичай виходили щотижня, а деякі навіть по два-три рази на тиждень. Перший номер серії часто роздавався безкоштовно для заохочення покупців. Кишенькові кримінальні романи розраховувалися насамперед на мешканців міст, які по дорозі на роботу чи з роботи можуть читати їх у транспорті.

У 1980-х роках детективний роман ПНР переживав занепад, як і вся ПНР. На самому початку десятиліття був короткий період відносної свободи, який завершився введенням воєнного стану 13 грудня 1981 р. Культурне життя практично завмерло. Було припинено видання детективної літератури, але в 1982 році ця діяльність була відновлена, хоча кількість опублікованих одиниць була значно меншою, ніж у попередні десятиліття.

Після 1989 року, тобто після падіння комунізму у польській літературі можна помітити експансію детективів, які ґрунтувались на польській культурі. Цьому значною мірою посприяв Марек Краєвський, автор серії детективних ретро-романів про співробітника поліції Ебергарда Мока. Шеститомна серія романів Краєвського про Мокка («Смерть у Бреслау» – 1999 р., «Кінець світу в Бреслау» – 2003 р., «Привиди в місті Бреслау» – 2005 р., «Фортеця Бреслау» – 2006 р., «Чума в Бреслау» – 2007 р., «Голова Мінотавра» – 2009 р.) належить до ретрокримінальних романів, оскільки дія в них відбувається переважно у минулому, а точніше – у міжвоєнний період у Вроцлаві [82, с. 132-136].

Детективні романи Краєвського виправдали суспільні очікування і стали надзвичайно популярними. Дія детективів відбувалась у недалекому минулому, що дозволило автору уникнути зображення комуністичних правоохоронних органів, які в 1990-х викликали у читачів негативні асоціації. Крім того, він занурив читачів в історію та культуру одного із міст Польщі, показуючи старанно прихований комуністичною владою німецький характер довоєнного Вроцлава – Бреслау.

Таким чином, польська детективна проза пройшла тривалий шлях свого формування і міцно увійшла у масову культуру Польщі у різних формах. Цей жанр виборов своє місце серед інших літературних жанрів та видів та користується достатньо великим попитом у читачів.

2.2 Розвиток сучасної польської детективної літератури

У сучасній Польщі щороку виходить близько 700 найменувань літератури детективного жанру. Майже кожна десята книжка – це детективний роман польського автора. На основі аналізу пропозиції найбільших польських інтернет-магазинів щороку презентується 40-50 національних прем'єр на рік. Статистично кажучи, майже щотижня в

книгарнях з'являється нова польська детективний роман, серед яких не тільки твори професіоналів, але й аматорів, видані приватними видавництвами, видавцями на замовлення чи силами місцевого видавництва.

Детективна література польських авторів викликає великий інтерес у читачів, і попит на цей вид літератури постійно зростає, що відображається у зростанні числа її авторів і назв. Польський літературознавець, антрополог, автор кримінальних романів Маріуш Чубай називає низку явищ пов'язаних із розвитком детективного жанру у літературному житті Польщі Золотим десятиліттям польської детективної літератури.

На виняткову популярність детективних історій впливають культурні події, які супроводжують вихід книжок. Правильно розрекламовані, вони приваблюють натовпи потенційних читачів. Однією з останніх таких масштабних подій стала виставка «Література з гострими відчуттями», організована в 2011 році інститутом культури Німеччини, на якій були представлені книги шістнадцяти найкращих і найоригінальніших сучасних авторів детективних романів. Її презентували в бібліотеках Польщі: у Вроцлаві, Ольштині, Домброві, Гурнича, Тарнуві, Познані, Зеленій Гурі та Варшаві.

Після 2000 року в Польщі було здійснено низку заходів щодо популяризації детективних романів. Спочатку була створена Асоціація любителів детективу та сенсацій «Труп у шафі» (Tруп w szafie), президентом якої став журналіст і автор кримінальних оповідань Іренеуш Грін. У 2004 році Асоціація та Інститут книги заснували премію Grand Caliber Award, яку присуджує журі у складі: Марчін Баран, Вітольд Береш, Пьотр Братковський, Іренеуш Грін та Марцін Светлицький, на яку номінувались романи, опубліковані в попередньому році. Також започаткована почесна нагорода «Великий калібр» (Wielki Kalibr), а з 2012 року – нагорода «Великий калібр читачів». У Вроцлаві в 2009 році з'явилася ще одна літературна подія – Міжнародний фестиваль детективу [68].

Детективну літературу видають практично всі польські видавництва – як найвідоміші: W.A.B, Pryszyński і S-ka, Świat Książki та Znak, так і менші: Oficynka, Remiz, SOL та Szara Czasa. Також були започатковані спеціальні видавничі серії: W.A.B видає «Темну серію», Wydawnictwo Czarne — «Злочини передвоєнної Варшави», Іренеуш Грін видає «Польську колекцію детективу» у видавництві EMG.

Кілька інтернет-порталів займаються детективами. Перший – надзвичайно активний «Кримінальний портал», заснований у 2007 році [74]. Останній під назвою «Сестри злочинці» був заснований нещодавно і керується трьома авторами кримінальних історій: Агнешкою Кравчик, Мартою Гузовською та Адріанною Міхалевською. Кримінальний портал публікує інформацію про новинки та анонси, рецензії та замальовки про найвідоміших письменників, зокрема про Едгара По та Агату Крісті, повідомляє про акції, зустрічі з авторами, організовує творчі конкурси, заохочуючи читачів писати детективні романи та розміщувати їх на порталі [84].

Існують також онлайн-сайти, де рекламують детективи. Сайт «Кримінал у бібліотеці» цікавий за змістом, насичений інтерв'ю з експертами на цю тему, зокрема авторами детективних оповідань, літературознавцями та прихильниками цього жанру. Крім того, там є чати для обміну думками про прочитані книги. З 2001 року також існує веб-сайт «Клуб MOrd», який об'єднує ентузіастів польського поліцейського детективу (KPPPM) [83].

Один із сайтів ведуть письменниці детективного жанру. Це портал для авторів, які пишуть і популяризують жіночі детективні твори Йоанни Йоделки (Wielki Kaliber 2010 р.), Гаї Гжегожевської (Wielki Kaliber 2011 р.), Анни Фричковської, Агнешки Кравчик, Катажини Бонда та багато інших.

Присутність на польському видавничому ринку досить великої групи авторок детективів загалом пов'язана зі збільшенням загальної кількості авторів детективної літератури. Детективні романи почали писати науковці (наприклад, Марек Краєвський, Тадеуш Цегельський, Маріуш Чубай, Збігнєв

Бялас, Ярослав Клейноцький), поети (Марцін Светліцький, Ярослав Клейноцький), прозаїки (Томаш Бялковський, Кшиштоф Бешка), журналісти (Іренеуш Грін, Томаш Секельські). Наприклад Марек Краєвський в свій час покинув університет, щоб писати детективи.

Кількість авторів детективів постійно збільшується. Автори пишуть детективні книжки разом або створюють їх антології. Наприклад, відомими є такі колективи польських письменників-детективістів: Катажина Гачек та Агнешка Щепанська (серія «Доля»: «Смертельне падіння почуттів», 2008 р.; «Зелений трабант», 2008 р.; «Додаткова гра», 2009 р.; «Маг і Диявол», 2010 р.; «Кат і місяць», 2010 р.), Марек Краєвський і Маріуш Чубай («Алея самогубців», 2008 р.; «Цвинтарні троянди», 2009 р.), Марцін Светліцький, Гая Гжегожевська та Іренеуш Грін («Орхідея», 2009 р.), Марта Мізуро та Роберт Осташевський («Кого люблю, хто мені подобається», 2010 р.).

У 2012 році вийшла книга «Отруєне пір'я» серії «Антологія кримінальної літератури», авторами якої є Гая Гжегожевська, Йоанна Йоделка, Анна Клейзерович, Агнешка Кравчик, Агнешка Лінгас-Лонєвська, Люцина Олейнічак, Роберт Осташевські, Ромуальд Павляк, Марцін Піліс, Яцек Сковронський і Кшиштоф Козьолек [71, с. 25].

Список польських авторів, які сьогодні пишуть детективи, досить солідний і налічує більше 80 імен, серед яких: Кшиштоф Бешка, Збігнєв Бялас, Томаш Бялковський, Томаш Біляк, Катажина Бонда, Пшемислав Борковський, Йоанна Вуїак, Тадейш Цегельський, Войцех Хмеляж, Маріуш Чубай, Ричард Чвирлей, Анна Дамасевич, Рафал Дембські, Анна Фричковська, Катажина Гацек, Яцек Годек, Ясек Godek, Збігнєв Гурняк, Артур Гирські, Іреніуш Грін, Гая Гжегожевська, Марта Гузовська, Агнешка Хофман, Ніка Яблоновська, Лешек Ясінський, Павел Лащук, Йоанна Йоделка, Ярослав Клейноцкі, Анна Клейзеровіч, Януш Корил, Марта Котарська, Рафал Котомські, Кржиштоф Котовські, Кржиштоф Козелек, Марек Краєвський, Яцек Краковський, Агнешка Кравчик, Малгожата та Міхал Кузьмінські, Войцех

Квятек, Магдалена Лаєр-Сарзотті, Агнешка Лінгас-Лоневська, Конрад Левандовський, Мацей Літманович, Мацей Мацеєвський, Зофія Малопольська, Івона Мейза, Адріанна Міхалевська, Зигмунт Мілошшевські, Марта Мізуро, Ян Мортвік, Маріуш Немицький, Каріна Обара, Марта Обух, Роберт Осташевські, Ева Островська, Аркадіуш Пахольські, Марцін Піліс, Агнешка Петржик, Пьотр Почура, Павел Поллак, Марта Рей-Радлінська, Яцек Ребац, Катажина Рогінська, Ольга Рудницька, Бартломій Ріхтер, Катаржі на Ригіель, Томаш Секелькі, Хелена Секула, Софія Станіславська, Агнешка Щепанська, Ізабела Шольц, Лукаш Шмегель, Анна Троян, Адам Убертовські, Александр Верни, Ханна Вінтер, Марцін Вольни, Марцін Вроньські, Кшиштоф Витриковський, Адам Залевський, Івона Зімницька, Якуб Жульчик та інші [37, с. 90].

На сьогодні у польській детективній літературній співіснують різні піджанри. Наприклад, у жанрі ретро-детективу пише Павло Ящук (*Wielki Kaliber* 2005), який розповів історію журналіста Якуба Штерна у довоєнному Львові в кількох частинах: «Фореста Умбра» (2004 р.), «План Сари» (2011 р.) та «Маріонетки» (2012 р.). Головний герой – журналіст львівської газети «Кур'єр» Якуб Штерн розбирається з найдраматичнішими злочинами львівської кримінальної хроніки. Написання статей йому швидко стає недостатньо і він проводить власні журналістські розслідування. Він часто звертається в поліцію, а розкриття справи «лісового коваля», який підковує своїх жертв, і божевільного, який збирає жіночі праві руки, приносить йому популярність [55].

Жанр ретродетективу цікаво використав Кшиштоф Бешка, який розгортає дію свого кримінального роману «Третій берег Стіксу» (2012 р.) у Лодзі XIX століття.

Дія роману Збігнева Бяласа «Коженец» (2011 р.), відбувається в Сосновці напередодні Першої світової війни. Роман отримав нагороду «*Śląski Wawrzyn Literacki* 2011», яку присуджує Сілезька бібліотека в Катовіцах, а

також премію Загленм'я «Humanitas». Роман був відзначений Спеціальною мистецькою нагородою міста Сосновець і здобув звання «Найкраща книга року 2011» та «Найкраща книга осені» в категорії «Польська проза». Книжка також була номінована на літературну премію «Srebrny Kałamarz 2011», яку присуджує фонд Костянтина Галчинського і був єдиним художнім твором, номінованим на премію «Historia zebrana» (2011 р.) у конкурсі, організованому історичним порталом histmag.org.

Агнешка Кравчик описує Краків 1950-х років у книзі «Дівчина з янголом» (2012 р.). Аматорське розслідування таємничого вбивства сімнадцятирічної Івони Горн ведуть нещасливо закоханий в Івону Філіп Добровскі та його друг, лікар Єжи Грушевський, ветеран громадянської війни в Іспанії. Розслідування розкриє ганебні таємниці, про існування яких вони навіть не здогадувалися, створивши темну історію про кохання, смерть і помсту. Письменниця чудово використовує історичні факти та ілюструє барви епохи [28, 30].

Інші польські письменники детективного жанру також намагалися створити емоційний літературний образ польського міста минулих епох. Одним із прикладів є зображення Торуня за часів купців у повісті Томаша Шлендака «Левен. Повість про торунського купця, криваві злочини, співочих жаб та нахабного пекаря», 2008 р.), модерністський Краків у романі Кшиштофа Мачковського «Badeni Report», 2007 р.), Варшава міжвоєнного періоду (Конрад Левандовскі, «Магнетизер», 2007 р.; «Богиня з лабрадориту», 2007 р.), Люблін у 1930-х роках (Марцін Вронський, «Комісар Мацеєвський», «Вбивство під цензурою», 2007 р.), довоєнний Краків (Малгожата та Міхал Кузьмінські, «Секрет Кроке» 2009 р.), Гданськ 1930-х і сучасність (збірка п'яти різних авторів «Таємниця Нептуна. Гданські кримінальні історії» 2008 р.) або Познань у 1980-х роках (Ришард Чвірлей «Примари, що ходять річкою Варта», 2007 р.; «Тринадцятий день тижня» 2007 р.; «Ручна робота» 2010 р.).

Автори польських «регіональних» детективів також звертаються до сучасності, створюючи образи сучасних польських міст. Наприклад детектив Яцека Ребача «Закопане: Сезон самогубств», 2006 р.; «Закопане: Кімната вид на цвинтар», 2007 р.; «Дванадцять» (2006 р.), «Тринадцять» (2007 р.) та «Одинадцять» (2008 р.) Марціна Светліцького, визнані краківськими трилерами через занурення в культуру столиці Малопольського воєводства [82, с.133; 33, с. 48].

Досить розвинутим на сьогодні є жанр військового та політичного детективу. Історією про військовий злочин є роман «Вісім кроків танго» Кшиштофа Мазурека (2006 р.), у якому він розповідає про війну в Іраку, нелегальну торгівлю зброєю, пригоди співробітника спецпідрозділу, а також про роботу журналіста-розслідувача, якого вбили після розкриття корупційної справи за участю державних чиновників. У творі Міхала Белецького (насправді Станіслава Бєняша) «Старий клас» (1997 р.) розкрили кулуари нечесного заволодіння державними активами приватними підприємцями. В іншому детективі – «Людина зі сотнею облич» (2006 р.) Аркадіуша Пахольського показано функціонування нового, не завжди цілком легального арт-ринку. В романі дуету авторів Краєвського та Чубая «Алея самогубців» (2008 р.) йдеться про діяльність мафії. В оповіданні Гаї Гжегожевської «Ніч з четверга по неділю» (2007 р.) показаний кримінальний світ наркоторговців і світ ЗМІ. Подібні детективи закінчуються перемогою закону над беззаконням і порятунок усіх завдяки таланту слідчого є важливою умовою детективної історії, яка практично не порушується письменниками [82, с. 136].

Значного розвитку у сучасному польському детективі набув іронічний напрямок. Він був започаткований у минулому Марчинським, популяризований Йоанною Хмілевською, і на сьогодні є надзвичайно популярним серед читачів. До групи наслідувачів цього жанру можна віднести: Йоанну Шимчик («Єва і золотий кіт», 2004 р.), Бартека Свідерського

(«Брати Крамер»), Збігнева Гурняка («Фіктивні пляпа або два весілля та похорон капітана Жбіка», 2006 р.) та Marcin Przewoźniak i Rafał Pasztelański («Казки для дітей гангстерів», 2007 р.) [82, с.135].

Цікавим прикладом цієї течії є також кримінальна пародія, створена за трьома визнаними авторами польського роману – Марціном Светліцьким, Гаей Гжегожевської та Іренеушем Грінем – під назвою Орхідея (2009 р.). Розповідь, написана епізодами – спочатку для порталу Onet.pl, а після двадцять четвертого епізоду, з власного бажання авторів опублікована як кримінальний роман.

Найбільшу групу польських детективних романів становлять ті, які звертаються до сучасності, ілюструють важливі риси сучасного польського суспільного життя, описують міжособистісні стосунки, сім'ї, в яких трапляється насильство, споживацький спосіб життя персонажів, занурених у матеріалізм, які забувають про цінності, порушують питання, пов'язані з роллю жінки в суспільному та приватному житті. Реалістичність стала невід'ємним елементом детективної літератури, детальним культурним свідченням часу, у якому вона була створена.

Наприклад, у книзі Зигмунта Мілошевського «Зерно істини» прокурор Теодор Шацький у дивній і недружній реальності розслідує химерне вбивство, жертвою якого стає громадська активістка, шанована жінка з бездоганною репутацією. Розслідування натрапляє на зростаючі перешкоди та стіну мовчання, і водночас супроводжується ажіотажем у ЗМІ. Важливим контекстом є болісне переплетення польсько-єврейських відносин та історія, яка сталася понад шістьдесят років тому. Поряд із детективною історією у сюжеті розгортається значно суттєвіша драма, в якій читачам пропонується дискусія про джерела польського антисемітизму, про національні міфи, культурні стереотипи, своєчасно невисловлені заздрощі, розчарування, глузування, відчуття власної нереалізованості, постійне невдоволення собою.

Життя героїв, у свою чергу, вплетене в історію одного з найстаріших польських міст – Сандомира [63].

Сучасні детективні романи досить часто торкаються проблеми руйнування міжособистісних зв'язків. Сімейні незгоди є невід'ємною частиною сюжету польських детективних історій. Практично в кожному детективі можна зустріти розбиті сім'ї, розлучення, прийомних дітей і героїв, які не можуть з цим впоратися. Прокурор Теодор Шацький розлучений у творі Мілошевського, комісар Якуб Мортка у Войцеха Хмельяржа, у детективних романах Йоанни Йоделки головні герої переживають розлучення.

Винятком є комісар Іреніуш Навроцький із детективних оповідань Ярослава Клейноцького «Полудник 21», «Людина останнього шансу» (2010 р.) та «Варіанти смерті» (2012 р.) – вірний своїй дружині, зачарований її привабливістю, він створює звичайну сім'ю з трьох осіб, яка, однак, бажаючи усиновити другу дитину, дивиться на різноманітні патології, жертвами яких є діти з розбитих сімей [59].

У сучасних польських детективних романах з'являється феномен втрати громади, товариства. Рідко коли головний герой знаходить союзників у своєму оточенні. Він недовірливий і підозрілий, у своїх діях покладається на власні сили (Мілошевський, Хміляж). Кожен працює сам по собі і не хоче або не вміє налагоджувати тісніші стосунки.

Характерним для сучасних польських детективів є те, що для розкриття злочинів широко використовують мережу Інтернету як джерела інформації під час розслідування. Інспектори, комісари та прокурори активно послуговуються комп'ютерами. Злочинці також використовують середовище Інтернету, щоб надіслати повідомлення на онлайн-форумі, яке має на меті направити розслідування в небажане русло («Зерно правди» Мілошевського). Або опублікувати відео на YouTube, щоб підпорядкувати свої дії вигаданій місії, наприклад, порятунку (Кшиштоф Бешка «Вечірнє шоу») [29].

Комп'ютер у детективах – універсальний засіб, що дає змогу виконувати багато видів діяльності, які раніше були абсолютно недоступні. Тому представникам закону необов'язково мати великі знання, вони швидко знаходять їх або в Інтернеті, або користуючись послугами професійних спеціалістів: у Бялковського – біблієста, у Йоделки – перекладача, мистецтвознавця та психолога, у Мілошевського – рабина. Іноді вони виявляють велике невігластво, як комісар із «Подпалача» Хмельяра, який не знає відомих картин Вичулковського і не визнає основних музичних жанрів.

Характерним для багатьох детективів є вказівка на місце жінки в польському суспільстві, її професійну та моральну дискримінацію, фізичне існування. У детективних багатьох романах, написаних чоловіками, автори дотримуються типово патріархального культурного стереотипу, який дозволяє звертати увагу на жінку, лише якщо вона фізично приваблива. Так відбувається в книгах Мілошевського, Бешки, Хмельяржа та багатьох інших.

Жінки-авторки по-різному займаються жіночими проблемами. Прикладом такого типу творчої поведінки є книги Йоанни Йоделки. Вона піднімає питання маніпулювання молодими жінками та застосування насильства до них («Камик», 2012 р.) (президент успішної компанії гине на вулиці Познані, а його працівниця Ева Кохановська отримує поранення. Єдиним свідком вбивства є сліпа дванадцятирічна донька Єви Каміла, яку звать Камик. Хоча вона не бачила вбивцю, це не означає, що вона не може його впізнати. Починається жахлива боротьба за життя дівчини), а також використання їхніх тіл з метою отримання прибутку («Брязкальце» 2016 р.) Йоделка дискутує про материнство та його різні аспекти, втрачену, небажану, «вкрадену» вагітність та усвідомлення жінок, які піддаються цьому типу досвіду. У всіх своїх кримінальних історіях вона задається питанням про стосунки мати-дитина: як уникнути надмірної опіки («Поліхромія», «Брязкальце»), як захистити дитину від егоїзму батьків («Поліхромія»), як бути мудрим опікуном дитини-інваліда («Камик») [62].

Світом кримінальних історій Анни Фричковської правлять жінки, а чоловіки – реквізит, жертви, іноді трофеї. У своїй кримінальній повісті «Жінка без обличчя» (2011 р.) детектив-аматор – самотня жінка з двома дітьми, яка, не будучи поліцейською, здатна вистежити вбивць. У другій книзі «The Old Lady Gets In» (2012 р.) титулована стара жінка бере на себе розслідування.

Авторів сучасних детективів цікавить моральне підґрунтя персонажів детективних романів. Тому, коли дія це дозволяє, автори проникають у всі куточки суспільного та приватного життя. Вони дивляться на життя знаменитостей, бажаючи дослідити межі між бажанням зробити кар'єру понад усе та людською порядністю (*Podpalacz Chmielarza* та *Wieczorny san Beśka*). Вони стежать за журналістами (*Białkowski*, *Drzewo mulwowe* та *Kłamca*, обидва з 2012 року), психологами (*Jodełka*, *Grzechotka*), солдатами (*Sekielski*, *Sejf*, 2012 р.), і, насамперед, детально описують слідчих. У портреті сучасного правоохоронця яскраво проступає набір рис, відмінних від слідчого часів Польської Народної Республіки – вірного своїй службі поборника закону на роботі та в житті. Сучасний герой гостросюжетних романів слабкий, самотній, зазвичай розлучений, без мети в житті або збирається піти на пенсію (комісар Дера в оповіданні Бялковського, комісар Навроцький в оповіданні Клейноцького), зловживає алкоголем або сексом (прокурор Теодор Шацький в оповіданні Мілошевського) або просто вбивця (прокурор у «Поліхромії» Йодельки).

Кримінальні історії також є можливістю висловити фундаментальні погляди на функціонування церковних інституцій (Мілошевський «Зерно правди» та Бялковський «Брехун»), духовних семінарій (Чубай «21:37», 2008 р.), функціонування парабанків (Клейноцький «Варіанти смерті», 2012 р.) або ЗМІ [82, с. 134].

Автори детективних романів описують польські міста. Завдяки детективним історіям можна дізнатися про топографію Познані, Варшави,

Кракова, Ольштина, відкрити польські вулиці, клуби та паби, громадський транспорт (автобуси та метро), кінотеатри та інші громадські місця. У детективних історіях вони вже не є, як раніше, безпечним місцем, а стають джерелом небезпеки і злочинів.

Детективні історії, виступаючи як соціальні романи, відображають панівну моду та смаки сучасних поляків. Автори показують, як облаштовані квартири, який стиль модний, яка музика найпопулярніша, які ресторани модні.

Головним героєм польського детективу є слідчий, який проводить розслідування, а іншими персонажами є підозрювані та злочинець. Винятком є детективи, у яких правоохоронні органи майже відсутні. Наприклад, у творах Бялковського, Йоделки та Мілошевського йдеться про серію з трьох вбивств, які пов'язані історією з минулого. У випадку Бялковського – це секта каїнітів і біблійне послання, що спонукає їхні вбивчі дії, у випадку Йоделки сценарій злочину окреслює поліхромія вітваря в каплиці катедрі в Гнезні, а у випадку Мілошевського – це картина в костелі св. Павла в Сандомирі.

Цікаву пропозицію змінити формальний детективів пропонує Сільвія Чутнік у своїй книзі «Розумники» (2012 р.). Це сучасна мокотівська балада, героїні якої – жінки, що виконують місію охорони порядку в окрузі. Їх жертвами стають чоловіки, які своєю поведінкою ставлять під загрозу життя динамічних і сильних жінок. Провина чоловіків інколи зумовлена лише їх приналежністю до чоловічої статі, яка є домінуючою та гнітючою в польській культурі, яка ставиться до жінок покірливо, іноді із застосуванням насильства. Жінки використовують будь-яку нагоду, щоб жорстоко побити чоловіків, іноді з летальним результатом. Жінки порушують закони, що діють у цивілізованому світі, але їм здається, що вони діють в ім'я свого, жіночого закону. Вони не даються в руки правоохоронцям, а коли справа

доходить до останньої сутички, воліють знищити себе, аніж потрапити у в'язницю.

Серед творів із сенсаційною напругою – роман Мануели Гретковської «Агент» та відзначений премією Nike «Темрява, майже ніщо» Джоанни Батор. Багатонитковий сюжет цієї книги пов'язаний розслідуванням зникнення і, як виявляється, вбивства дітей.

Особливістю польських детективів, написаних останніми роками, є їх фінал – неоднозначний, гротескний, відкритий. Детективна історія має свій кінець поза текстом.

Із вищесказаного можна зробити висновок, що польська детективна література сьогодні в центрі уваги і активно розвивається. Детективний роман класифікується експертами з одного боку як популярна література, що належить до масової культури. З іншого боку, сучасна детективна література набула великого значення, оскільки віддзеркалює проблеми та важливі риси сучасного польського суспільного життя, наприклад розрив стосунків, загрози в сім'ї, яка часто є джерелом насильства, споживацький, матеріалістичний спосіб життя героїв, які забули моральні цінності. Детективні історії стосуються ряду проблем, пов'язаних із роллю жінки в суспільному та приватному житті, а також викликів, з якими стикаються сучасні поляки.

3 ПОЛЬСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ ДЕТЕКТИВ: ТЕМАТИКА І ПРОБЛЕМАТИКА

3.1 Іоанна Хмелевська: польський жіночий іронічний детектив

Коли ми чуємо слово «детектив», в уяві пересічного читача постають два імені, одне чоловіче і одне жіноче: Артур Конан Дойл і Агата Крісті. Сьогодні до імені Агати Крісті часто додають термін «королева детективу». Саме так і є, але у цьому жанрі писало багато жінок. Світову детективну літературу творили справжні письменниці. Навіть детективами свої твори першою назвала жінка Анна Кетрін Грін, яка також є однією з родоначальниць жанру. Ця талановита письменниця також стояла біля витоків поліцейського детективного роману, історичного детективу і детективу про приватний розшук.

У жанрі детективу постійно з'являлися нові жіночі імена. Авторки працюють у різних піджанрах і відкривають нові напрямки розвитку детективу. Пошук злочинців, стрімкі події, тонкий гумор і напружена атмосфера – все це захоплює і тримає в напрузі до останньої сторінки детективного твору. Детективний жанр надає можливість розкрити таланти багатьох письменниць.

Джон Кавелті в статті «Маскулінні міфи та феміністичний перегляд: кілька думок про майбутнє популярних жанрів» стверджує, що найбільш суттєву їх реінтерпретацію було здійснено завдяки тому, що вчені нарешті звернули увагу на жанри популярної белетристики, які масово створювалися і прочитувалися жінками. Це, зокрема, детективні романи. Учений наголошує, що хоча більшість детективів презентували чоловіка-слідчого, завжди залишалася частина творів із героїнею-жінкою [35, с. 123].

У жіночих детективах жінка виступає як активна, діяльна особа (слідчий, поліцейський, приватний детектив), а не лише як об'єкт

розслідування (злочинець або жертва). Зарубіжне літературознавство на сьогодні нагромадило значний досвід досліджень, присвячених жіночому детективу. Це праці Кетлін Грегорі Кляйн «Жінка-детектив. Гендер і жанр»; Мішель Сланг «Злочин у неї в голові: п'ятнадцять оповідань про жінок-детективів від вікторіанської епохи до сорокових»; Саллі Ровени Мант «Убивство за допомогою книги? Фемінізм і детективний роман»; Кетрін Нікерсон «Павутиння беззаконня: рання детективна проза американських письменниць»; Джозефа Кестнера «Сестри Шерлока: британський жіночий детектив, 1864-1913»; Карли Терези Кунгл «Створюючи образ жінки-детектива: героїні-нишпорки у книгах британських жінок-письменниць, 1890-1940». У цих і багатьох інших дослідженнях аналізується своєрідність творчості жінок – авторок детективів, простежується рання історія жіночого детективу (XIX – початок XX століття), розвиток образу жінки-детектива, взаємодія детективного жанру і феміністичної ідеології [20, с. 385-387].

Донедавна єдиною відомою авторкою польських детективних романів була Іоанна Хмелевська. Іоанна Хмелевська (Joanna Chmielewska: 02.04.1932-07.10.2013), справжнє ім'я Ірена Барбара Кун (Irena Barbara Kuhn), уроджена Ірена Барбара Іоанна Беккер (Irena Barbara Joanna Becker) – польська письменниця, авторка іронічних детективів, одна із засновниць цього жанру, в свій час єдина письменниця, твори якої отримали визнання та європейський успіх.

Іоанна Хмелевська створила понад 60 іронічних детективів. Її твори вирізняє чудовий гумор. У більшості її книг головним персонажем є пані Іоанна – альтер-его письменниці. Іоанна, наділена невгамовною енергією, завжди потрапляє в неймовірні пригоди, виплутуючись з них без ризику для здоров'я та життя, розкриваючи злочини. Письменниця не просто дала героїні своє ім'я, вона фактично описала саму себе – любительку азартних ігор, авантур і гострих відчуттів. За словами шанувальників, у жодній книзі незрозуміло, скільки років героїні: вона і в 30, і в 75 років вплутується в

авантюри, грає в казино, робить ставки на іподромі, п'є вино і носить туфлі на підборах. За словами її рідних, Хмелевська була саме такою: ніколи не сиділа на місці і не втрачала смак до життя.

Хмелевська – володарка численних літературних премій, зокрема Премії Голови Ради Міністрів за творчість для дітей та юнацтва (1989 р.), дворазовий лауреат премії Емпік (2000, 2001 рр.). У травні 2004 року була нагороджена офіцерським хрестом Ордена Відродження Польщі, у 2006 році отримала Премію Великого Калібру за досягнення в детективній творчості. На її творах виховувалися декілька поколінь польських читачів. Загальний тираж романів письменниці в Польщі перевищив 6 млн. примірників. Її книги перекладалися іноземними мовами 107 разів (зокрема чеською, словацькою, російською, шведською та іншими мовами) і врятували від банкрутства два видавництва і одну друкарню [2, с. 7-9].

Детективні романи Іоанни Хмелевської можна розділити на кілька серій-циклів:

1. Пані Іоанна (альтер-его авторки, архітекторка, а потім письменниця-детективістка, розлучена, з двома дітьми, у якої просто талант опинитися там, де не треба) та її друзі і колеги (насамперед подруга Аліція, яка вийшла заміж за данця і виїхала жити в Данію. У книжкової Аліції є реальний прототип – близька подруга авторки). Цей цикл склали 22 детективних романи.

2. Пані Іоанна та її невгамовні родичі (батьки, тітоньки). Цей цикл склали 2 романи – «Путівники» та «Колодязі предків».

3. Дві подружки-старшокласниці Тереска і Шпулька – три романи «Життя як життя», «Великий шматок світу», «Сліпе щастя».

4. Лесь і колеги-архітектори (це скоріше не детективні, а гумористичні романи) – «Лесь», «Дикий білок».

5. Брат і сестра Хабровичі, Павло і Яночка, та їхній пес Волошка (польською Хабр) – детективи для дітей, п'ять романів «Будинок з

привидами». «Особливі заслуги», «Скарби», «2/3 успіху», «Про всяк випадок».

6. Детективи і пригоди різних героїв: «Алмазна історія», «Корова царя небесного», «Гарпії», «За сімома печатками», «Старша правнучка», «По той бік бар'єру», «Убивче меню», «Невдаха», «Дівчина з викрутасами».

7. Автобіографія – сім частин про себе, рідних і друзів, про те, як виникають сюжети книг, пропрототипи героїв [8].

Дослідниками та літературознавцями було зроблено багато спроб пояснити феномен творчості Хмелевської. Дослідники прози письменниці вказували на різні причини популярності її творів. Одна з причин полягає в тому, що Хмелевська у своїх книжках звертається до дійсності, близької читачеві. Дія в її творах відбувається завжди, чи частково в Польщі або в польській громаді за кордоном. У романах описуються польські звичаї: забігати до друзів без запрошення, телефонувати посеред ночі, позичати гроші, книги та інші предмети, палити багато сигарет і пити багато кави. Детективні твори Іоанни Хмелевської належать до жанру іронічного детективу і розраховані на масову аудиторію. Це література, яка міцно вкорінена в сучасну дійсність, близька читачеві за тематикою, мовою, специфічним типом гумору, пародійним спрямуванням сюжету. За жанром – це пародійно-гумористичні романи.

Хмелевська дебютувала з романом «Клин» у 1964 році, але проривом у її творчості став «Лесьо», опублікований у 1973 році. У оповіді про офісного невдачу з душею художника читачі знайшли перший літературний образ офісного життя в Польській Народній Республіці. Лесьо провалював кожну справу, до якої він торкався, але він був настільки смішним і людяним, що наступні видання роману розкуповували з-під прилавка. Знущання над правосуддям, показ бездарних міліціонерів, повільність правоохоронних органів поєднується з баченнями звичайного громадянина, який справляється з цією реальністю «домашніми методами». Роман Хмелевської після 1989

року знайшов багатьох наслідувачів і продовжувачів у гротескно-іронічній течії кримінальної прози [34, с. 249].

«Свої романи я б охарактеризував як гумористичні трилери. Більш-менш детективні, але з гумором. Не тільки в мовному пласті. Гумором навколишнього світу пронизана моя проза. Це не сатира, а показ дурниць, які творяться навколо нас» – сказала Хмелевська в одному з інтерв'ю [38].

Через два роки після свого дебюту в 1964 році вона опублікувала «Ми всі підозрювані», кримінальну історію з архітектурної студії, де вона тоді працювала, пізніше «Крокодил із країни Кароліни», а в 1970 році вона покинула архітектуру та присвятила себе виключно написанню книжок [32].

Перевагами творів Хмелевської є мовна дотепність, м'яка іронія, стилізація розмовної польської мови у вигляді розповіді від першої особи та велика кількість дотепних діалогів [58, с. 89-97].

Героїні творів Іоанни Хмелевської користуються польською мовою, що стилізована під розмовну. До найхарактерніших ознак розмовної польської мови лінгвісти відносять: спонтанність, безпосередність, неофіційність, свободу, виразність, фамільярність, емоційно-оцінний характер, жартівливе тлумачення світу.

Так, у повісті «Що сказав небіжчик» (1972 р.) героїні висловлюються прямо і спонтанно, часто відверто [40]: *Te jakieś tam swoloczce za ścianą chcą, żebym im to powtórzyła, jeśli pamiętam... [...]. A niechże mnie ręka boska broni teraz cokolwiek z tego z siebie wydusić! Jasne jest przecież, że natychmiast potem trzasną mnie w ciemię i po krzyku. Nie wiem, dlaczego trzasną, ale trzasną, jak amen w pacierzu!* (Якісь придурки за стіною хочуть, щоб я їм це повторила, якщо пам'ятаю... [...]. І нехай Божа рука вбереже мене що-небудь із себе вичавити! Зрозуміло, що відразу тарахнуть мені по тім'ячку і по крику. Я не знаю, чому тарахнуть, але тарахнуть, як амінь в молитві!).

Почуття відіграють значну роль у житті героїнь Хмелевської, у їх мові переважає експресивність. Емоційність впливає на спосіб мовлення героїнь.

У їх емоційних висловлюваннях важливе місце займають вирази, багаті ефемізнами, ненормативна лексика, іронія. Наприклад, дієслова *ględzić* – нести дурниці (*Ględził o majątku po przodkach, jak był u mnie w Kanadzie*); *kręcić* – викручуватись у сенсі брехати) (*Coś kręcisz, skarbie drogi – powiedziałam stanowczo*), *miotać się* – нервуватися, не знаходити собі місця (*Czego wy się miotacie po nosy, jakby was pchły gryzły!*), *wydoić* – видоїти, у сенсі витягнути щось з когось із вигодою (*Nic ze mnie nie wydoisz, bo jestem zniechęcona do egzystencji*) [41, 42].

Іменники також віддзеркалюють емоційність мови героїнь: *klaki* – клоки волосся (*Po dobrym szamponie odrażające klaki wyglądały jeszcze jako tako przynajmniej przez dwa dni i czasem nawet mogłam sobie zrobić coś w rodzaju uczesania*); *lachy* – речі (*położyłam okropne, przegniłe lachy, które nigdyś stanowiły moją wytworną odzież*), *pała* – голова (*Przychodzi ci coś do tej tępej pały?*); *rudło* – машина (*Nie wysiądziesz z tego pu-dła!*); *żarcie* – їжа для тварин, «жратва» (*Żarcie gotowe, światło świeci, proszę o dźwięk!*).

А також прикметники і прислівники, наприклад: *cholernie* – в значенні «дуже» (*To znaczy, że jesteśmy nad wyraz ściśle wmieszani w cholernie wielką międzynarodową aferę przemytu narkotyków, która nam wykończyła przyjaciółkę*); *idiotyczny* – дивний (*Alicja obejrzała szminkę, pomazała się nią po rękę i zamyśliła się. – Bo ja wiem? Idiotyczny kolor...*), *kretyński* – позбавлений сенсу, недоречний [39, 45].

Героїні книжок Хмелевської використовують мову, сповнену фразеологізмів: *szlajać się* – вештатся (*Na litość boską, gdzieś się szlajała?*); *zamknąć komu gębę* – примусити когось замовкнути (*Zamknijcie gęby i pozwólcie mi odpowiedzieć*); *mieć coś gdzieś* – ігнорувати (*Mam gdzieś twoje hrabstwo*) [41, 42].

Коли в одному вислові застосовується два чи більше фразеологізмів, висловлювання героїв Хмелевської набувають комічного ефекту. Наприклад, «*moglibyście ruszyć wreszcie tymi głąbami, co je macie na karku*» авторка

посилається на три фразеологізми: «*ruszyć głową*» – думати, проявляти ініціативу, мати ідею; «*mieć głowę na karku*» – мати голову на плечах, бути розумним, «*kapuściany głób*» – капустяна голова, дурень, тупий, нездара.

Героїні романів часто вживають емоційно насичені слова, особливо в діалогах, коли звертаються безпосередньо до чоловіків чи жінок, наприклад, «*Czekajcie, chaty niemyte*» (Стривайте, хами немиті). Мова героїнь романів Хмелевської насичена лайками та вульгаризмами, які підкреслюють обурення, здивування чи гнів: *idiotka, kretyn, półgłówek, świnia, łysy knur, cholera, naczelny głupek naszych czasów* (ідіот, придурок, недоумок, свиня, лисий кабан, холера, головний ідіот наших часів).

Героїні використовують зменшувально-пестливі слова, які пересічні жінки часто використовують при спілкуванні: *kotku słodki, skarbie*.

Героїні також Хмелевської використовують викрики, часто звертаючись до Бога чи святих (*Jezus, Mario! O, chwała Ci, Panie! Jak Boga Kocham!*), або вульгаризми (*Cholera ciężka! Po jakiego diabła?*). Коли бракує слів героїні часто використовують викрики без слів (*Phi! Tfu! Hrrhrrhrr...?*). У творах часто використовуються прислів'я: *Chłop w chałupie, to jak wrzód na dupie*.

Також застосовують словосполучення біблійного походження (біблеїзми). Це іменники гієна (*gehenna*) у вислові «пережити геєну» (*przeżyć gehennę*) – переживати болісні, важкі душевні чи фізичні страждання; манна (*manna*) у вислові манна небесна (*manna z nieba*) – диво, несподіваний подарунок. Біблеїзмом є також лексема амінь (*amen*), яка виступає в романах Хмелевської у трьох типах конструкцій: по-перше – *na amen* у значенні «повністю, цілковито»; по-друге – як запевнення правдивості «як амен в молитві» (*jak amen w racyzu*); третій тип вживання лексеми амінь зустрічаємо у фразеологізмі «дай Боже, амінь» (*daj Boże, amen*), який вимовляють герої, висловлюючи свої побажання [52, с. 22; 53, с. 290].

Висловлювання героїнь романів Хмелевської насичені гумором, насмішкою, іронією чи самоіронією, критичних зауваженнях щодо самих себе, що помітно передусім у діалогах, особливо коментарях щодо зовнішнього вигляду (*Nieboszczka po kilku ekshumacjach byłaby przy mnie okazem zdrowia i urody*), характеру (*Nigdy jednakże nie miałam łagodnego, anielskiego charakteru*) чи кулінарних здібностей.

Безумовно, великою перевагою книжок Хмелевської є мова. Сама авторка, яка була лінгвістичним пуристом, часто нарікала на свій недосконалий стиль і визнавала багато недоліків в текстах. Водночас мова її героїв є оригінальним сленгом, насиченим неологізмами (наприклад, «*kurcgalopek*» (біг короткими кроками), «*pierna*» (фігня), «*podlec*» (мерзотник) або «*głup dennu*» (бездонний придурок)) і словесним гумором, як, наприклад, у романі «Важкий труп» [51, с. 280].

Włożyłam perukę – powiadomiła mnie tajemniczo Martusia, wkraczając w progi mojego domu o dziesiątej piętnaście rano. – Czarna. [...] – [...] Bo co? [...] Bo się bałam, że w kasynie trafię na jakiegoś znajomego kretyna, więc na wszelki wypadek chciałam być do Bydgoszczy. Do Torunia, do Kutna, nawet do Świnoujścia [43, с. 55-56].

Часто своїм героям Хмелевська присвоювала жартівливі прізвиська та змушує їх лаятися. Прізвисько – додаткове, зазвичай жартівливе ім'я, яке дається кому-небудь і характеризує людину; псевдонім". Лайка – зазвичай спонтанно вимовлений вислів, що розкриває емоції мовця по відношенню до адресата; його можна використовувати для того, щоб дати знати адресату, що відчуває мовець щось погане по відношенню до нього, і що адресату через це повинно бути погано. [25, с. 12-14].

Явище використання псевдонімів доволі поширене. Часто, замість того, щоб називати когось по імені, використовується заміник цього імені, тобто прізвисько. Деякі прізвиська настільки глибоко вкорінені в свідомості оточення, що протягом багатьох років функціонують як взаємозамінні з

іменем та прізвищем, а то й самі по собі. З цим явищем читачі стикаються у романах Іоанни Хмелевської. Серед постійних прізвиськ героїв романів Хмелевської, слід виділити такі: *Bobuś*, *Biała Glista*, *Kangurzyca*. Авторка не надає етимології жодного з них, але представлені прізвиська дозволяють зрозуміти їх походження. Головною причиною використання Хмелевською цих прізвиськ було бажання передати емоційне ставлення героїв книжок.

Прізвисько Бобусь (*Bobuś*) походить від апелятиву *bobas*, що означає «чудова, гарненька, маленька дитина». Переконавання читача підтверджується поведінкою самого Бобуся, до якого інші герої ставляться як до розпещеної та некерованої дитини. Авторська методика дати дорослому чоловікові ім'я, що характеризує немовля, має на меті представити його в кривому дзеркалі. У це прізвисько вкладено багато іронії, читач не сприймає такого героя всерйоз і до кінця книжки Хмелевська не називає його справжнього імені і прізвища [44, с. 158]:

W odległych latach Bobuś wydawał się jej (Alicji) przyzwoitym człowiekiem, w dodatku skrzywdzonym i unieszczęśliwionym przez Białą Glistę. Zdecydowanie zmienił się na gorsze dopiero po zdobyciu majątku i jej uczuć.

Біла Глиста – коханка Бобуся. Складові цього прізвиська ідеально відповідають рисам характеру персонажа. Перший елемент *Biała* тісно пов'язаний з кольором одягу, який зазвичай носить жінка:

– [...] *Kto to jest Biała Glista?*

– *Żona Sławka – mruknęła Alicja. – Ta obłudna, śliska pluskwa, ktyra się zawsze ubiera na białe. Wielka miłość Bobusia* [44, с. 159].

Друга частина прізвиська – Глиста – відображає почуття, які вона викликає у ключових героїв роману, і це насамперед огида, пов'язана з її неетичною поведінкою:

Romans wybuchł jak wulkan, kiedy Biała Glista dowiedziała się o majątku Bobusia. [...] miała dość oleju w głowie, żeby nie domagać się od niego rozwodu, ktyry byłby rywnoznaczny z utratą majątku żony [...]. Co jakiś czas wyjeżdżała

tylko na romantyczne spotkania, z ktorych wracala w nowych futrach [...], przy czym spotkania te byly utrzymywane w wielkiej tajemnicy [44, с.157].

Образ білого круглого черв'яка настільки відразливий, що Хмелевська вирішила використати додатковий негативний епітет – слизький клоп (*śliska pluskwa*), який підсилює неприязнь до персонажа. Іменник «клоп» інформує читача, що поведінка цього персонажа нагадує паразита, який живе за чужий рахунок. Прикметник «слизький» вказує на те, що його важко зловити.

Прізвисько Кенгуриця (*Kangurzysca*) отримала подруга головної героїні Аліції. Вона живе в Австралії, а кенгуру – найхарактерніша тварина цієї країни, звідки і походить прізвисько.

Хмелевська також вкладає в уста героїв багато слів, які мають лайливий, образливий характер. Це: ідіот, придурок, божевільна, склеротичний, ненормальний, недоумок (*idiotka, kretynka, wariatka, obląkana, sklerotyczna, nienormalna, idiota, idiotka, kretyn, wariat, pyłgływek, bęcwał, głupek*). Ці слова широко вживаються в розмовному стилі. Вони підкреслюють емоційний характер, найчастіше висловлюють несхвалення, презирство або зневажливе ставлення до когось, тому мають негативний характер.

У прямих діалогах, які ведуть героїні роману Хмелевської, видно розмаїття лексики, що використовується для опису чоловіків. Різноманітність цих форм така: хлопець, красень, полюбовник, індивід, авантюрист, тип, брюнет, блондин (*facet, absztyfikant, gach, osobnik, hochsztapler, typ, brunet, blondyn*). Згадані вище іменники мають широкий спектр вживання в розмовній польській мові. Вживання конкретного іменника залежить від того, з ким, про кого і де говорять персонажі: *Trzeba było zadzwonić do Ewy w ciągu wieczora i sprawdzić czy jest w domu, czy się może szlaja z tym hochsztaplerem [44, с. 164].*

У цитованому фрагменті Аліція виявляє негативне ставлення до подруги, яке вона підкреслює принизливим терміном «*hochsztapler*»,

натякаючи, що друг Єви – авантюрист чи шахрай, тобто особа, яка не заслуговує на увагу.

Хмелевська також використовувала у тексті яскраві терміни для опису жінок з позитивним, нейтральним чи грубим підтекстом. У текстах її детективів можна знайти такі лексеми: *lady, nymfa, sylfida, wench, maskara, klabzdra, gropa, krowa, zolza, megiera* (леді, німфа, сільфіда, дівка, потвора, лахудра, чуперадло, корова, сука, мегера). Іменники леді, німфа і сільфіда підкреслюють витонченість і красу жінки.

У минулому лексема *dama* позначала вишукану, елегантну жінку, яка дотримувалась суспільних норм. Зараз це слово також використовується в розмовній польській мові. Протилежністю леді є дівка – зневажлива назва жінки чи дівчини, яка не подобається: – *Chyba, że ta Agnieszka wyjedzie. Długo ona zamierza tu siedzieć? Nie znoszę tej dziewczuchy!* [44, с. 163] (– Якщо ця Агнешка не піде. Як довго вона збирається тут залишатися? Терпіти не можу цю дівку!)

Образи типу: *krowa, gropa, klabzdra* (корова, чуперадло, лахудра) допомагають без зайвих описів представити зовнішність неповороткої, незграбної та лінивої жінки:

– *Alicja jest od niej o ile starsza, a zobacz, jak przy niej wygląda. Jak wdzięczna sylfida! Przy Agnieszce Alicja wygląda jak klabzdra, a przy Grecie jak nimfa. To jak wygląda Greta?*

– *Jak krowa – odrzekła Zosia krytko.* [44, с.153].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що Хмелевська перетворила класичний детективний роман на жартівливо-іронічну протилежність; вона створила комічний образ світу, висміюючи його недосконалість, зламала залізну логіку детективних сюжетів та створила карикатуру на реалії повсякденності. З'ясовано, що сюжети та епізоди детективних романів Хмелевської часто стосуються друзів, стосунків з чоловіками, азартних ігор, кулінарії, садівництва. Основними стильовими

домінантами її детективних романів є побутова лексика, неологізми, співставлення високого та низького стилю, одночасна присутність яких є проявом комізму, характерного для творчості Хмелевської. Авторка застосовувала різні детективні схеми, усім її творам, властиві нехронологічні відступи та специфічна, іронічна мова.

3.2 Нова героїня детективного роману у творах Гаї Гжегожевської, Анни Фричковської та Катажини Бонди

У наш час стає все більше детективних романів, написаних жінками, зокрема польськими. Польські авторки детективних романів дуже сміливі у своїй моралі та ламають стереотипи. Показово, що в останні роки у Польщі нагороду «Великий калібр» для авторів детективного роману отримали Гая Гжегожевська за «Топеліку» та Йоанна Йоделка за «Поліхромію». Жінок-авторів детективних романів з кожним роком стає все більше. Вони створюють детективні історії з численними романтичними сюжетами чи детективні комедії (як Ірена Матушкевич чи дуєт Gacek&Szczerpańska), міські детективні історії (Анна Фричковська, Йоанна Йоделка), поліцейські історії (Ізабела Шольц), детективні історії в стилі ретро (Марта Гузовська).

Три авторки: Марта Гузовська («Жертва Поліксені»), Агнешка Кравчик («Неідеальне вбивство» та «Дівчина з янголом») та Адріанна Міхалевська («Алеї злочину») навіть заснували письменницьку групу «Сестри злочинці». У них є веб-сайт і логотип із двома жінками, які тримають зброю, їхній слоган – «Сила сестер». Вони підтримують інших письменниць, а також створили форум для дискусій із читачами та фахівцями, оскільки написання детективних романів потребує консультацій із фахівцями [27, с. 220-222; 78].

Серед безлічі детективних історій найцікавішими є ті, які відходять від умовностей популярної жіночої літератури. Насамперед це романи, в яких з'явилися нові, цікаві героїні. Один із найвиразніших персонажів-жінок

створила Гая Гжегожевська. Авторка написала п'ять детективних романів з головною героїнею Юлією Добровольською («Жнець» (2006 р.), «Ніч із четверга на неділю» (2007 р.), «Утоплениця» (2010 р.), «Могила» (2012 р.) та «Орхідея» (2009 р.), роман, написаний разом з Іреніушем Гріном та Марціном Светліцьким.

Приватний детектив Юлія Добровольська виглядає надзвичайно ефектно: висока, струнка блондинка, з цікавим шрамом, одягнена в найкращий брендовий одяг. Разом зі своїм другом-геєм вони ведуть телешоу. Вони не тільки працюють разом, але дуже близькі друзі та, навіть, випадкові коханці. Юлія – приватний детектив, молода, приваблива, розкута, фінансово незалежна жінка з обмеженою емпатією та не дуже розвиненою емоційністю. Вона відрізняється гострим язиком, неабияким розумом і сильним ударом. Вона холодна, зібрана, часом цинічна – як типовий герой-чоловік із «крутого» детективного роману. Юлія – жінка, яку не люблять інші жінки, але чоловікам подобається пити з нею горілку і розкривати злочини.

В «Утоплениці» (2010 р.) приватний детектив Юлія Добровольська розгадує таємницю низки вбивств під час літньої відпустки на мальовничих Мазурах. Гая Гжегожевська вирішила, що таке середовище із прекрасною природою ідеально підійде для розкриття злочину багаторічної давнини. Головну героїню Юлію Добровольську, яка їде на Мазури проводити курси для майбутніх детективів, супроводжує Віктор Берген, її друг і коханець, але більше зацікавлений у молодих чоловіках, ніж у жіночій половинці. Вони відомі публічні особи, які дуже піклуються про свій імідж. Досить банальний початок роману швидко відходить на другий план; героїня зустрічає свого колишнього нареченого – поліцейського Арона Гондентала, який разом зі своїми товаришами і нареченою, що викликає захоплення та ревності, віддається божевільям плавання, поєднаним із постійними випивками, вечірками на яхті та купанням у чудових мазурських озерах. Незважаючи на здоровий глузд і поради Віктора, Юлія приєднується до компанії. Відразу

після цього у воді знаходять мертве тіло. Між членами екіпажу, які зібралися в тісному просторі яхти і замкнені в компанії один одного, зростає напруга і взаємна підозра, тому що кожному з них є що приховувати.

«Утоплениця» – не класична детективна історія. Незважаючи на те, що головні герої – слідчі, роман носить психологічний характер. У ньому зображена головна героїня у сутичці зі своїм колишнім, його нареченою та кількома їхніми супутниками. Обмежений простір – палуба яхти – і кілька днів, які компанія проводить разом, швидко загострюють конфлікт і, як наслідок, психологічну напругу.

Особливість цієї книги в тому, що детективний сюжет розгортається не відразу, роман ділиться як би на дві частини – перша оповідає про подорож героїв і психологічне напруження, що зростає між ними. Детективний сюжет вводить пізніше і лише в останній чверті книжки стає домінуючим. Героїня випадково натикається на злочин. Хибні підказки, які авторка дає читачеві, трохи заплутують, але не вводять у оману. Зрештою, читач отримує рішення, яке, можливо, не перше, що спадає на думку, але не викликає особливого подиву.

Багато уваги в романі присвячено людській сексуальності. Так, професійне життя Юлії Добровольської тісно переплітається з особистим життям, в якому важливу роль відіграють троє чоловіків. Юлія має стосунки з кожним із них, як професійні, так і емоційні, і одними із них є стосунки зі зведеним братом, що порушує табу кровозмішного кохання. У романі «Могила» описана історія юнацького кохання Добровольської, яке залишило у біографії героїні слід. Юлія, дізнавшись, про кровну спорідненість із зведеним братом (Професором), вирішує приховати цю таємницю та продовжити стосунки з ним, за що вона розплачується не тільки непривабливим шрамом, але перш за все життям із клеймом порушення моральної заборони та складними почуттями до свого брата. Добровольська

підтримує сексуальні стосунки з багатьма партнерами, в тому числі з негетеросексуальними ідентичностями. [75, с. 272].

«Утоплениця» – ще й чудовий спосіб познайомитися з різними відтінками сучасного польського сленгу і дізнатися масу міцних виразів, оскільки між героями постійно відбуваються словесні суперечки, вони віртуозно лаються і зі знанням справи обмінюються шпильками.

Гжегожевська не любить довгих речень, пише коротко і стисло. Економія мови надає її оповіді швидкого темпу і не дозволяє зупинятися на моральних аспектах, хоч вони і є фактичним змістом детективної таємниці. Мовний ритм є каркасом світу Юлії Добровольської, побудованого так, що його правдивість здається поза сумнівом. У творчості Гжегожевської, як і в багатьох кримінальних романах, написаних жінками, відсутні детальні технічні описи, які сповільнюють темп оповіді. Гжегожевська зосереджується на психологічних і соціальних аспектах стосунків між героями. Якщо в «Утоплениця» з'являються технічні деталі, то вони представлені коротко та лаконічно. Так само Гжегожевська поводить себе з характеристиками героїв: вона уміє представити героя декількома словами, але так, що у читача складається враження, ніби він його давно знає [65, 66].

Про наступну книжку «Могила» («Grób», 2012 р.) Гжегожевська каже: «Мій останній роман, безперечно, безкомпромісний за звичаями та тематикою, і точно темніший за попередні. Сама назва не викликає сумнівів. Я показую Краків, зовсім інший, ніж той, про який можна дізнатися з путівників. Трохи нереалістичний і комічний, з гангстерами і похмурими дегенератами. Звісно, у ньому грає моя головна героїня, приватний детектив Юлія Добровольська. Вона також стала більш цинічною та озлобленою» [46, с. 51].

«Могила» – це похмура, оповита таємницею і, мабуть, найкраща детективна історія, написана авторкою. Це не означає, що її попередні романи були слабшими. Гжегожевська почувається дедалі впевненіше у

тому, що робить, а її детективні романи читаються на одному диханні. Дія детективної історії відбувається у Кракові. До Юлія Добровольської звертається місцевий бізнесмен і мафіозі Вальдемар Ліндер, який стверджує, що його старшу доньку могли вбити. Юля, незважаючи ні на що, приймає замовлення. Одночасно з'ясовується, що з могил на Раковицькому кладовищі почали зникати тіла. Юлія навіть була свідком однієї з крадіжок. Сталося це на День всіх святих, коли, гуляючи на самоті цвинтарем, вона впала в могилу. Її врятував інспектор Аарон Голденталь, до якого вона звернулася за допомогою з великою неохотою і якому вона розповіла про те, що почула, перебуваючи в пастці землі та глини. З цього моменту дія набирає обертів. Юлія діє не сама, її двоюрідний брат Томек вперше бере участь у розслідуванні. Швидкий темп дії, добре представлені персонажі та Краків: темний та небезпечний – ось переваги цього роману. Звісно, у сюжет вплетені любовні нитки, які додають детективній історії пікантності [49].

Роман Гжегожевської «Кам'яна ніч» відрізняється надміром жорстокості та насильства, хоча детектив написаний жінкою. Письменниця пройшла довгий шлях, щоб відійти від традиційного детективу. Гжегожевська постійно шукає нові засоби художнього вираження, грає з формою і постійно відходить від умовностей детективного роману, але не забуває, з яким жанром має справу.

Детективний роман неможливий без кримінальної таємниці (як правило, вбивства), інтриги для приховування злочину, а також розслідування і слідчого, щоб розгадати таємницю злочину. У цьому плані «Кам'яна ніч» відповідає всім необхідним критеріям. Юлія Добровольська, приватний детектив, відома за попередніми романами, розслідує зґвалтування та вбивство кількарічної Геленки Каро, а також намагається з'ясувати, чи справді мати дівчинки покінчила життя самогубством. Розслідування йде за схемою подвійної таємниці, що подобається більшості авторів детективних романів і вважається одним із флагманських прийомів у

цьому жанрі. Звичайно, як і належить хорошій детективній історії, тема розслідування не є єдиною темою, що створює сюжет роману.

Не менш істотними є приватне життя героїв і самі їх постаті. У «Кам'яній ночі» головні персонажі – Юлія та Професор мають характерні риси, які запам'ятовуються читачеві. Найчастіше характерними рисами героїв сучасних детективів є: залежність (зазвичай алкоголізм), особисті проблеми (розлучення) або труднощі у налагодженні стосунків (всі відносини і зв'язки руйнуються через роботу). Юлія Добровольська вживає алкоголь, палить, часто змінює партнерів. Лукаш, відомий як Професор, належить до тіньового краківського злочинного світу і, він не лише давній друг Юлії, але і її зведений брат. Саме на цих кровозмішних стосунках Гжегожевська будує сюжет «Кам'яної ночі». Це цікаве рішення, оскільки мотив інцесту в детективних романах використовується не дуже часто [72, с. 26].

Нитка кровозмішних стосунків між двома героями функціонує не лише як суперечливий поворот сюжету, який має на меті привернути увагу читачів. Заборонені стосунки між сестрою та братом, окрім наслідків для героїв, також стосуються питання провини та покарання, етичного виміру роману. Гжегожевська стверджує, що хоча поточні рішення є власним вибором, героїв, вони не винні в тому, що закохалися. Доля зіграла з ними злий жарт, адже вони не знали, що вони родичі. Незважаючи на те, що герої усвідомлюють недоречність своїх стосунків і незважаючи на почуття провини, яке тисне на них, вони вирішують разом втекти. Як стверджує Юлія: *«[...] to nie jest normalne. Nie możemy się kłócić jak normalna para, ani nawet mieć zwykłego romansu. Nie wiem, co ty masz w głowie, ale ja ani razu nie pomyślałam: «zdradziłam narzeczonego». Ja zawsze myślę: «„zdradziłam narzeczonego z własnym bratem». [...] – To jest do zniesienia tylko w trakcie – dodała. – Nie umiemy się kumpłować. Nie umiemy się pieprzyć bez poczucia winy.*

Nie możemy ze sobą być, bo za to się idzie do więzienia. Możemy się tylko nie widywać w ogóle [54, с. 340-341].

Після цього жорстокого розриву з коханим Добровольська хотіла покінчити життя самогубство і поранила себе. Після зустрічі з професором залишилися не тільки шрами на її тілі, а й в її серці, які вона намагалася заспокоїти, вживаючи алкоголь. Юлія не може впоралася з пережитою травмою, і нарешті одягає маску, за якою ховає свої справжні почуття. З гидкого каченяти вона перетворюється на прекрасного лебедя, повністю усвідомлюючи своє тіло, стає жінкою, позбавленою емоцій, сповненою презирства до оточуючого її світу, займаючись професією, яка вважається чоловічою, не цураючись алкоголю, цигарок, насильства та випадкових статевих зв'язків [69, с. 62].

Покарання є елементом детективного роману, через який письменниця висловлює свою концепцію життя та суспільства. Однак у «Кам'яній ночі» цей мотив не настільки висвітлений, як у романах Агати Крісті. Гжегожевська не намагається поставити діагноз суспільству чи представити чіткі погляди на питання добра і зла. Вона дотримується принципу, що справедливість у детективному романі може перетворитись на несправедливість, а уникнення правосуддя може бути справедливістю.

Таким чином сучасна героїня польського детективу не відображає класичної моделі жінки-янгола чи архетипу демонічної жінки – *femme fatale*. Вона є новим типом жіночого персонажа в польській детективній літературі – професійно активна героїня, яка змагається як з жінками, так і з чоловіками, домінує в міжособистісних стосунках, відкидає стереотипну жіночність (чутливість, емпатію, турботу та емоційність). Добровольська – цинічна, застосовує фізичне насильство, зловживає алкоголем і нікотином, механічно ставиться до сексу, діє необачно, має сильну потребу в постійній конкуренції, що підтверджує її присутність у світі, яким панують чоловіки.

Інша польська авторка, Анна Фричковська, у «Жінці без обличчя» (2011 р.) цікаво порушує умовність детективної прози. Після важкого життя жінка на ім'я Ганна Кудна їде в село, щоб почати все спочатку і позбавитись депресивного стану. Їй 38 років, двоє дітей – восьмирічна донька та тринадцятирічний син, а чоловік вистрибнув із вікна. У маленькому селі Свентковіце, де вона проводила канікули в дитинстві, вона хоче повернутися до життя. Однак виявляється, що замість свіжого повітря, милих сусідів і довгоочікуваного спокою вона стикається з повітрям, забрудненим випарами місцевої шкіряної фабрики та загадковими вбивствами. Тут, в ідилічній атмосфері, вона повинна за всіма правилами зустріти нове кохання і відновити душевний спокій. Однак, Фричковська відходить від усталених шаблонів. Свентковіце – це не мирне, веселе село, це місце, як і будь-яке інше у світі, де люди брешуть, обманюють і готові на все заради грошей. У кожного селянина є свої темні таємниці, менші чи більші. Більше того, Ганна починає відчувати себе в пастці, коли стає об'єктом жадання трьох чоловіків: молодого вчителя фізкультури, хулігана-міліціонера та старого сільського холостяка. В один із перших днів їхнього перебування Ганна оскарджується на усе село, коли в шинку цілує набагато молодшого хлопця, якого не знає [48, 61].

Жанр оповіді нетиповий для роману про пошук спокою на селі. Це детектив, у якому є елементи регіонального роману та соціальна тематика та елементи психологічного детективу. Фричковська дозволяє читачам дізнатися про реалії польського села – не ідилічного, ідеалізованого, а справжнього: брудного, населеного допитливими людьми з вузькими поглядами, але готовими будь-якої миті простягнути руку допомоги. Польська дійсність у «Жінці без обличчя» трактується досить брутално і дуже реалістично. Цей роман є портретом сучасного села, де всі знають один про одного все, де старша жінка не може мати стосунки з набагато молодшим хлопцем, бо це соромно і усі будуть її засуджувати.

В «Жінці без обличчя» є майстерно створена Фричковською атмосфера жаху й захоплення, збудована, серед іншого, введенням другого оповідача (поруч з головною героїнею Ганною) – її восьмирічної дочки Міськи, яка знаходить в ставку труп утоплениці, яка виявилась україркою. Введення другого оповідача – дуже гарна ідея, адже вона дозволяє дізнатися про думки та сприйняття світу кожного з них, що, безумовно, є плюсом сюжету книжки. Крім того, авторка майстерно описує світ очима маленької дитини.

Село, яке мало бути сповнене веселих думок і надій дитинства, виявилось пеклом, де на кожному кроці знаходили мертвих українських жінок, гвалтували дітей, де зникли друзі головної героїні. Ганна, яка обожнює кримінальні історії і, не побачивши інтересу корумпованої поліції до вбивств, вирішує сама знайти злочинців. Відкриваючи нові факти жахливого злочину, Ганна виявляє шари зла в людях, яким довіряла. Для напруження атмосфери роману Фричковська вводить паронормальну складову – будинок з привидами, дивних сусідів, старе дзеркало, в якому видно невіпізані тіні.

Фричковській вдалося створити дивовижний і непередбачуваний детективний сюжет, додавши в нього моралі і торкнувшись складних тем, таких як самогубство і педофілія. Вона чудово впоралася з образом проблемної жінки, яка намагається створити нормальний дім для своїх дітей після самогубства чоловіка. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що ця детективна історія про рішучу жінку, яка бореться за відновлення порядку у всесвіті, що її оточує.

Те саме можна сказати про нову героїню зухвалоого, дотепного та іронічного детективного роману Анни Фричковської «Старенька пані вникає» (2012 р.). Семидесятирічна бабуся Гелена допомагає своєму онуку Ярчо, який вирішив стати приватним детективом. Розслідування старенької пані дуже ефективні. Йдеться не лише про викрадену картину, зникнення жінки чи про вбивцю котів на подвір'ї. Фричковська чудово обігрує

стереотипний образ старенької жінки в береті, непомітної особи, яка асоціюється лише з турботою про онуків.

Детективний сюжет – лише одна складова роману. Авторка піднімає важливу тему про стосунки молоді з людьми похилого віку та про ставлення до таких людей у суспільстві загалом. Це не дуже приємні спостереження, хоча Фричковська подає їх з великою чутливістю та гумором. Пенсіонери – ті, кого не помічають ні на пошті, ні в трамваї, кого вважають скандалістами, немічним, впадаючими у дитинство. Авторка роману демонструє, на що здатні жінки похилого віку: вони можуть бути пристрасними, захопленими, набагато частіше за молодь займаються спортом, розвивають свої інтереси, вміють користуватися комп'ютером і мають сексуальне життя. Героїня роману має незламний дух і не хоче бути викинутою на узбіччя суспільства. Фричковська дає можливість читачеві усвідомити, ким є старі люди, з якими ми стикаємось щоденно і усвідомити, що їх треба поважати [47, 50].

Таким чином, сучасні письменниці-детективістки прагнуть до нових форм і у своїй детективній творчості не обмежуються жорсткими рамками класичного детективу. Жіночий детектив еволюціонує, змінюються його сюжет, герої, стилістичні засоби, соціальні відносини та найважливіші для детективу характеристики, такі як злочин та докази. Більшість жіноч-письменниць відмовляються від консервативних методів розслідування, вони переносять психологічне навантаження, почуття та емоції на головних героїв – слідчих або на самих вбивць. Основні механізми сучасного жіночого детективу базуються на описі героїв, їх мотивів, та що найважливіше, на соціальному контексті. Звичайні чесноти героїні-жінки такі як покірність і пасивність, вони замінили рішучістю та самостійністю мислення.

Головною жіночою героїнею першої частини Трилогії Катажини Бонди, що вийшла друком у 2014 році під назвою «Поглинач» (Pochłaniacz), є Саша Залуська – колишня поліцейська, юрист, яка робить дослідницьку кар'єру в Інституті психології слідства в Хаддерсфілді.

Саша – алкоголичка, якій із зусиллями вдається жити в абстиненції, вона також мати-одиначка з маленькою дитиною, результатом стосунків, у які авторка вплела стокгольмський синдром. Залуська – справжня героїня, сильна, незалежна, професійно займається своєю роботою, бореться із повсякденними проблемами. Її присутність у поліцейській команді, яка займається розслідуванням, ставиться під сумнів і пояснюється: браком довіри до сучасної методології психології слідства, її жіночністю (еквівалентом слабкості) та алкоголізмом, який призвів до розпаду кар'єри героїні, вигнання з поліцейського середовища та осудом з боку консервативно налаштованої сім'ї, Саша намагається поєднувати обов'язки матері з поверненням до своєї професії, яка є її пристрастю [75, с. 273].

Бонда створює жіночий персонаж, поневолений алкоголізмом. Вона показує, що жінки, поміщені в публічний простір через свою професію, мають менше соціального схвалення на відкрите вираження своїх емоцій, тому що це трактується як ознака їх слабкості. Тому жінки-поліцейські та жінки-детективи приймають модель «гіпермаскулінності», одним із елементів якої може бути зловживання алкоголем. В той же час соціальна критика нехтування сімейними обов'язками через зловживання алкоголем безперечно жорсткіша до жінок, ніж до чоловіків, що гостро відчуває героїня, створена Бондою.

Бонда, як і всі перераховані вище письменниці, порушує проблему дискримінації на робочому місці, показуючи, наскільки важко жінці досягти професійного успіху та наскільки вищу ціну доводиться платити, порівняно із чоловіками, щоб мати можливість будувати свою кар'єру. Залуська – персонаж, сповнений внутрішніх суперечностей: з одного боку, рішуча і самовпевнена, з іншого – стримана, покірنا і слабка. Але завдяки цій неоднозначності авторці вдалося створити складну, цікаву і, насамперед, автентичну головну героїню.

Таким чином, сучасна жіноча детективна література продовжує розвиватись і набувати популярності, оскільки описує роль жінки в сучасному суспільстві, демонструє суперечності жіночого духу, прагнення жінки до самоідентифікації, самореалізації, пошуків гармонії свого буття. Суто жіночі риси сучасних героїнь детективних романів, такі як емоційність і чутливість підпорядковуються зарозумілості, егоїзму та жорстокості, наділяючи їх «чоловічими» атрибутами, тобто незалежністю, в тому числі і фінансовою, самовпевненістю, фізичною силою та жорстокістю, водночас позбавляючи у деяких ситуаціях «жіночих» рис – емпатії, нерішучості, емоційності. В основному всі героїні – жінки, які мали болісний життєвий досвід, які в минулому зазнали кривди з боку чоловіків, і вони схильні не знаходити собі місця в стереотипній і консервативній моделі дружини чи матері.

Авторки сучасних детективних романів створюють героїнь, які помиляються, не намагаються завоювати симпатії читача, сміливі, не приховують злості чи агресії – і тому далекі від гендерних стереотипів, поширених у популярній літературі. Їх характеризує особистий досвід, професіоналізм, відповідальність і відданість роботі, заради якої вони багато чим жертвують. Героїні борються не лише зі злочинцями та сімейними проблемами, а й із ненавистю до всього жіночого (мізогінією), поширеною у світі поліцейських та криміналу, в яких панує маскулізм.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що романи польських письменниць вписуються в модель детективної літератури, але водночас піднімають важливі гендерні питання. Польський жіночий детектив виділився та затвердився як окремий жанр детективної літератури, має характерні риси, і безумовно заслуговує на всебічне вивчення як частина загальносвітового феномену жіночої масової літератури.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що детектив, як жанр масової літератури, має певні характеристики, які вирізняють його з поміж інших жанрів, а саме наявність злочину, проведення розслідування та розкриття загадки, пов'язаної із злочином. Визначено фундаментальні принципи будови детективу, а саме обов'язкова присутність слідчого, наявність каркасу сюжету, побудованого на злочині і розслідуванні, застосування певних сюжетних ходів, застосуванню методів дедукції. Визначені критерії детективного жанру: обов'язкова наявність загадки; заглибленість у побут, звички, мотиви поведінки, психологію та емоції героїв; відсутність випадкових помилок. Виявлені основні ознаки та головні правила написання детективу, також з'ясовані основні вимоги до детективного твору, які дозволяють включити читача у процес розслідування злочину і розкриття його загадки. Визначена основна схема будови детективного твору: експозиція – знайомство з основними персонажами – зав'язка – розвиток дії, збирання фактів, переслідування злочинців – розв'язка.

На основі дослідження творів детективного жанру визначені різновиди детективів: класичний; інтелектуальний; поліцейський (кримінальний); молодіжний; психологічний; «крутий»; детектив помсти; жіночий; фантастичний; політичний; іронічний (гумористичний або гротескний); шпигунським; «чорний»; «жорстокий»; правовий (адвокатський або суворо-процесуальний); історичний; перевернутий; закритий; «затишний»; конспірологічний; містичний; ретро-детектив; регіональний; виробничий; академічний. Виконано аналіз та виділені характерні ознаки кожного із визначених різновидів детективного жанру.

Визначені основні періоди розвитку польського детективного роману: міжвоєнний, післявоєнний, який включає період ПНР та сьогочасний. Встановлені характерні особливості детективу кожного періоду. З'ясовано,

що детектив міжвоєнного періоду не мав чіткої жанрової спрямованості і утримував елементи шпигунського та пригодницького романів. Визначено, що у детективних романах польських письменників повоєнного періоду описувалась боротьба польської міліції з кримінальними злочинцями, корупцією, розкрадачами державного майна, західними шпигунами. Детективні романи цього періоду торкалися проблем польського суспільства, події у творах відбувалися в історичних умовах життя тогочасної Польщі, романи закінчувались перемогою позитивних героїв, представників влади і закону.

З'ясовано, що невід'ємним елементом сучасних детективних романів є їх реалістичність. Встановлено, що сучасний польський детективний роман піднімає проблеми польського суспільного життя, такі як розрив стосунків, насильство у сім'ї, споживацький, матеріалістичний спосіб життя героїв, проблеми, пов'язані із роллю жінки в суспільному та приватному житті, а також виклики, з якими стикаються сучасні поляки. З'ясовано, що, порівняно із часами ПНР, змінився портрет сучасного героя детективних романів – це самотній, зазвичай розлучений, без мети в житті, зловживає алкоголем або сексом, може бути вбивцею. Характерним для сучасних розслідувань є розкриття злочинів за допомогою сучасних технічних засобів. Особливістю деяких польських детективів є неоднозначний, відкритий фінал.

На основі дослідження літературної спадщини Іоанни Хмелевської встановлено, що вона змінила звичну логіку детективних сюжетів і перетворила класичний детективний роман на іронічний детектив, в якому створила комічний образ світу, висміюючи його недосконалість. З'ясовано, що сюжети детективних романів Іоанни Хмелевської часто стосуються її життя, друзів, стосунків з чоловіками, захоплення. Досліджено, що перевагами творів авторки є стилізація розмовної польської мови у вигляді розповіді від першої особи та велика кількість дотепних діалогів. Основними стильовими домінантами її детективних романів є побутова лексика, неологізми,

одночасна присутність яких є проявом комізму, характерного для творчості авторки.

Аналіз детективних романів Гаї Гжегожевської, Анни Фричковської та Катажини Бонди показав, що сучасна героїня польського детективу не відображає класичної моделі жінки. Вона є новим типом жіночого персонажа в польській жіночій детективній літературі – професійно активна, домінує в міжособистісних стосунках, відкидає стереотипну жіночність, помиляється, не приховує злості та агресії, застосовує фізичне насильство, зловживає алкоголем і палінням, легковажно ставиться до стосунків із чоловіками, діє необачно, прагне самоідентифікації та реалізації у сучасному суспільстві. Разом з тим, для неї характерним є високий професіоналізм, відповідальність і відданість роботі, заради якої вона жертвує особистим життям, родиною.

Встановлено, що авторки сучасних польських детективних романів, крім розкриття злочину, піднімають у своїх творах соціально важливі теми, як то міжособистісні стосунки, корупція в правоохоронних органах, людська сексуальність, інцест, педофілія, насильство в сім'ї, алкоголізм, ставлення до людей похилого віку, дискримінація жінки на робочому місці, мізогінія. Таким чином, романи сучасних польських письменниць вписуються в модель детективної літератури, але водночас піднімають важливі соціальні та гендерні питання.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Бабяк Ж. В., Перенчук О. З. Структурні аспекти детективного жанру: етапи вивчення. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 33. С. 20-23.
2. Барановська Лідія, Серкова Юлія. Мова жіночих персонажів у творчості засновниці «іронічного детективу» Хмелевської Іоанни. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика: збірник наукових праць*. 2020. Вип. 8. С. 5-15.
3. Бессараб О. В. Детективний роман як головний прояв масової літератури кінця ХХ початку ХХІ століття. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Харків, 2012. № 1014, вип. 65. С. 204-207.
4. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : Підручник. - К.: Видавничополіграфічний центр «Київський університет», 2009. 519 с.
5. Гуляк Т. Концепція детективного жанру в українській і російській літературі ХХ століття. *Філологічні науки. Літературознавство*. 2013. № 28. С. 35-40.
6. Гуляк Т. М. Модифікації жіночого детективного роману у творчості Дороти Сейерс та Ірен Роздобудько : автореф. дис... канд. філолог. наук : 10.01.05. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2019. 20 с.
7. Гусєв В. А. Масова література в сучасній соціокультурній ситуації. *Історія літератури та сучасний мистецький процес. Серія: Гуманітарні науки*. 2018. №2 (53). С. 4-9.
8. Жіноче обличчя детективу. Бібліографічний покажчик. КЗК «Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія». URL: <https://www.libr.dp.ua/fullkr/index.php?pbp=652> (дата звернення: 10.09.2023).

9. Козачек О. Д. Детективний жанр: порівняльний аспект (на матеріалі британської, американської, української та російської культурних традицій) *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2017. №29. С. 103-106.

10. Кравчук І. О. Особливості англомовного детективного жанру. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві* : зб. наукових праць з актуальних проблем економічних наук Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу, 5-6 травня 2017 р. Вінниця, 2017. С. 26-30.

11. Краснюк Л. Виникнення та розвиток детективного жанру у світовій літературі. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика* : збірник наукових праць. Голова редколегії Н. В. Подлевська; відповідальна за випуск Н. М. Торчинська. Хмельницький, 2023. Вип.14. (подана до друку).

12. Краснюк Л. Дослідження різновидів детективного жанру *Поділля. Філологічні студії* : зб. наук. праць. Голова редколегії М.М. Торчинський. Хмельницький, 2023. (подана до друку)

13. Кузнєцов Ю. В. Детектив: занепад чи розквіт? *Всесвіт*. №10. 1990. С. 155-163.

14. Кукса Г. М. Історія розвитку та типологія жанру детективу у контексті світової літератури. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1542/1/8.pdf> (дата звернення: 10.09.2023).

15. Лукіна Л. Р. Ретро-детектив в сучасній українській літературі. *Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» 25-26 травня 2018 р., м. Дніпро. Частина II. Дніпро. СПД «Охотнік», 2018. С. 190–193.*

16. Норец М.В. Генезис шпигунського роману: від Р. Кіплінга до Я. Флемінга URL: <http://surl.li/ndpmg> 8.08.2023 (дата звернення: 10.09.2023).

17. Польський кримінальний роман у міжвоєнний період. URL: <http://surl.li/ndppl> (дата звернення:10.08.2023).

18. Тимошенко Т. М. Детектив: історична динаміка літературного жанру. *Вчені записки ХГУ «НУА». Сучасне суспільство в контексті гуманітарного знання*. С. 428-437. URL: <http://surl.li/lfbqe> (дата звернення: 10.09.2023).

19. Титюк А. К. Жанр «жіночий детектив» в оцінках літературної критики. URL: [file:///D:/download/Nzl_2013_2\(2\)_19.pdf](file:///D:/download/Nzl_2013_2(2)_19.pdf) (дата звернення: 19.09.2023).

20. Філоненко С. О. Жанри та упередження: гендерний критерій в оцінках жанрів масової літератури. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст.* 2009. Вип. XXII. С. 383-394. URL: <http://surl.li/nligk> (дата звернення: 20.11.2023).

21. Харлан О. Д. Жанр історичного детективу в сучасній європейській літературі: особливості функціонування. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2014. № 3. С. 162-170.

22. Цимбал М. В. Становлення детективу як жанру у контексті світового літературного процесу. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/324280329.pdf> (дата звернення: 10.09.2023).

23. Честертон Гілберт Кйт. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник: у 2 т. за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль: Богдан. 2006. Т. 2. С. 864.

24. Чорний І. В. Кохання і умовності як основа конфлікту в історичних детективах Іди Змеєвської. Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис». № 10, 2021. С. 142-148.

25. Arciszewska Anna. O ekspresywności przezwisk i wyzwick (na przykładzie powieści kryminalnej Wszystko czerwone Joanny Chmielewskiej). *Językoznawstwo: Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze*. 2014. № 1(8). S. 11-18.

26. Bahdaj Adam. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_Bahdaj (дата звернення: 14.10.2023).

27. Berkan-Jabłońska Maria. Kobiety detektyw w dziewiętnastowiecznych powieściach detektywistycznych i we współczesnych kryminałach retro autorstwa kobiet. Kilka uwag do tradycji kryminalnego pisania. *Literatura popularna. Kryminał*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 2019. T. 3. S.219-238.

28. Beśka Krzysztof. URL: <https://lubimyczytac.pl/autor/22620/krzysztof-beska> (дата звернення 23.10.2023).

29. Beśka Krzysztof . Wieczorny seans. URL: <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/137794/wieczorny-seans> (дата звернення 23.10.2023).

30. Białas Zbigniew. URL: <http://surl.li/mldim> (дата звернення 23.10.2023).

31. Błażejowski Aleksander: «Czerwony Błazen». Obyczajowość w przedwojennej Polsce. URL: <http://surl.li/oexii> (дата звернення: 10.10.2023).

32. Brandt Agata. Joanna Chmielewska – życie pełne śmiechu, książek i miłości. URL: <https://zwierciadlo.pl/kultura/retro/463598,1,joanna-chmielewska--zycie-pelne-smiechu-ksiazek-i-milosci.read> (дата звернення: 21.11.2023).

33. Brylla Wolfgang. (nie)egzystencji polskiego kryminału regionalnego. Gatunkowe rozważania z lekkim przymrużeniem oka *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica: Polska literatura kryminalna XX i XXI wieku. Propozycje lektury*. 2023. Nr 1.Tom 66. S. 46-64.

34. Bujnicki Tadeusz. Bohater-nieudacznik w peerelowskiej krainie. O Lesiu Joanny Chmielewskiej. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica*. 2023. №1 (66). S. 248-267.

35. Cawelti John G. Masculine Myths and Feminist Revisions: Some Thoughts on the Future of Popular Genres // Eye on the Future: Popular Culture Scholarship into the Twenty-First Century in Honor of Ray B. Browne / Ed. by

Marilyn F. Motz, John G. Nachbar, Michael T. Marsden, Ronald J. Ambrosetty. *Bowling Green State University Popular Press*, 1994. P. 121-132.

36. Chesterton Gilbert. A Defence of Detective Stories: On the detective story as a legitimate form of art. 4117 Pebblebrook Circle, Minneapolis, MN 55437. URL: <https://www.chesterton.org/a-defence-of-detective-stories/> (дата звернення 10.10.2023).

37. Chłosta-Zielonka Joanna. Zamiast powieści obyczajowej. Cechy współczesnej polskiej powieści sensacyjnej. *Media – Kultura – Komunikacja Społeczna*. 2013. T. 9. S. 87–98.

38. Chmielewska Joanna. URL: <https://www.newsweek.pl/kultura/joanna-chmielewska-nie-zyje-newsweekpl/ftx64hj> (дата звернення: 21.11.2023).

39. Chmielewska J. URL: Drugi wątek. <https://doci.pl/kufajka/chmielewska-joanna-drugi-wtek+f5xmmen> (дата звернення: 15.10.2023).

40. Chmielewska J. Całe zdanie nieboszczyka. URL: <http://surl.li/oewzq> (дата звернення: 15.10.2023).

41. Chmielewska J. Krokodyl z Kraju Karoliny. URL: <http://surl.li/npalm> (дата звернення: 15.10.2023).

42. Chmielewska J. Studnie przodków. URL: <https://www.legimi.pl/ebook-studnie-przodkow-joanna-chmielewska,b55366.html> (дата звернення: 15.10.2023).

43. Chmielewska J. Trudny trup. Warszawa. 2001. 319 s.

44. Chmielewska J. Wszystko czerwone. Warszawa 2001. 276 s.

45. Chmielewska J. Wszyscy jesteśmy podejrzani. URL: <https://doci.pl/kufajka/chmielewska-joanna-wszyscy-jestemy-podejrzani+fxv5x8x> (дата звернення: 15.10.2023).

46. Darska Bernadetta. Czy popularna powieść kobieca może być powieścią społecznie zaangażowaną? Kilka refleksji o tematach, gatunkach i stereotypach. *Postscriptum polonistyczny*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 2017. №2 (20). S. 43-62.

47. Dąbrowska Ewa. Detektyw w berecie. Starsza pani wnika, Anna Fryczkowska. URL: <http://surl.li/oexbh> (дата звернення: 26.11.2023).

48. Dąbrowska Ewa. Kobieta bez twarzy, Anna Fryczkowska. Tu czai się zło. URL: <https://portalkryminalny.pl/aktualnosci/recenzje/kobieta-bez-twarzy-anna-fryczkowska> (дата звернення: 25.11.2023).

49. Dąbrowska Ewa. Okiem bibliotekarza: Grób, Gaja Grzegorzewska. Portal kryminalny. URL: <http://surl.li/oexbh> (дата звернення: 21.11.2023).

50. Frenkiel Monika. Recenzja: «Starsza pani wnika» Anna Fryczkowska. URL: <http://surl.li/oexfg> (дата звернення: 26.11.2023).

51. Gazdecka Elżbieta. Czy Joanna Chmielewska pisała kryminały? *Kryminał. Między tradycją a nowatorstwem. Zeszyty naukowe*. Uniwersytet Zielonogórski. Seria: scripta humana. 2016. T.5. S. 279-286.

52. Gorzelana Joanna. Biblizmy we współczesnej literaturze popularnej na przykładzie „Kolekcji Kryminałów” Joanny Chmielewskiej. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*. Uniwersytet Zielonogórski. 2016. August. S. 21-35.

53. Gorzelana Joanna. Tropienie śladów Biblii w «Kolekcji Kryminałów» Joanny Chmielewskiej. *Zeszyty naukowe uniwersytetu zielonogórskiego. Seria Scripta Humana*. 2016. T. 5. S. 287-300.

54. Grzegorzewska G. Kamienna noc. Kraków. 2016. 436 s.

55. Instytut Książki. Paweł Jaszczuk. URL: <http://surl.li/ndpqm> (дата звернення 23.10.2023).

56. Jego powieści zamieniły się w seriale, które oglądały całe rodziny. Kim był Adam Bahdaj? URL: <http://surl.li/oexjj> (дата звернення: 14.10.2023).

57. Kaczyński Paweł. W szpiegowskim labiryncie. Powieść szpiegowska w PRL (na przykładzie serii „Labirynt”). *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica: Polska literatura kryminalna XX i XXI wieku. Propozycje lektury*. 2023. Nr 1. Tom 66. S. 149-171.

58. Kaptur Ewa. Stylizacja języka bohaterek powieści Joanny Chmielewskiej na polszczyznę potoczną. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. 2010. T.16. S. 89-97.

59. Klejnocki Jarosław. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jaros%C5%82aw_Klejnocki (дата звернення 23.10.2023).

60. Klub Srebrnego Klucza. URL: <http://surl.li/katng> (дата звернення: 10.08.2023).

61. Kobieta bez twarzy recenzja. URL: <http://surl.li/oexei> (дата звернення: 25.11.2023).

62. Kowalczyk Janusz. Joanna Jodełka. Polichromia. URL: <https://culture.pl/pl/dzielo/joanna-jodelka-polichromia> (дата звернення: 12.11.2023).

63. Kowalczyk Janusz. Zygmunta Miłoszewski i jego «Ziarno prawdy». URL: <https://culture.pl/pl/dzielo/zygmunt-miloszewski-i-jego-ziarno-prawdy> (дата звернення 23.10.2023).

64. Kraskowska Ewa. Kryminał akademicki. *Kryminał w archiwach poetyki. Forum poetyki*. 2018. №3. S. 94-98.

65. Księżki Krzysztof. «Topielica» – recenzja. URL: <https://paradoks.net.pl/read/32916-topielica-recenzja> (дата звернення: 21.11.2023).

66. Łysek Marta. Topielica, Gaja Grzegorzewska. Portal kryminalny. URL: <https://portalkryminalny.pl/aktualnosci/recenzje/topielica-gaja-grzegorzewska> (дата звернення: 21.11.2023).

67. Marcinowska Beata. Książka-ulicznica, czyli początki powieści kryminalnej w Polsce «Kwartalnik Opolski». 2017. №4. S. 45-53. URL: http://otpn.uni.opole.pl/wp-content/uploads/gko_2017_4_45_53_Marcinowska.pdf (дата звернення: 10.08.2023).

68. Międzynarodowy Festiwal Kryminału. URL: <http://festiwal.portalkryminalny.pl/rogram> (дата звернення 30.10.2023).

69. Orządała Olimpia. Moja siostra, moja miłość. O przełamywaniu kazirodczego milczenia w powieściach Gai Grzegorzewskiej. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 2019. S. 51-78.

70. Peroń Małgorzata. Kryminał edukacyjny dla młodzieży na przykładzie serii „Pan Samochodzik” Zbigniewa Nienackiego. Kryminał Między tradycją a nowatorstwem. *Zeszyty naukowe uniwersytetu zielonogyrskiego. Seria Scripta Humana*. Zielona Góra, 2016. T.5. S. 317-328.

71. Pilarska Klaudia. Ile jest kryminału w kryminale? O samoświadomości gatunku nf przykładzie Kamiennej nocy Gai Grzegorzewskiej. *Forum poetyki*. 2018. № 13. S. 24-37.

72. Pilarska Klaudia. How Much Crime Novel is there in the Crime Novel? On Genre Reflexivity in Gaja Grzegorzewska’s Stony Night. *Forum of poetics*. Summer 2018. P. 26-39.

73. Piwowarczyk Andrzej (pisarz). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Piwowarczyk_\(pisarz\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Andrzej_Piwowarczyk_(pisarz)) (дата звернення: 14.10.2023).

74. Portal Kryminalny. URL: <https://portalkryminalny.pl/> (дата звернення 30.10.2023).

75. Poświatowska Julia. Kobiety na tropie. Kategoria „kobiecości” w kryminałach współczesnych polskich pisarek. *Kryminał. Między tradycją a nowatorstwem. Zeszyty naukowe*. Uniwersytet Zielonogyrsk. 2016. T.5. S. 270-278.

76. Ryszkiewicz Mirosław. Retoryczne funkcje najnowszej polskiej powieści kryminalnej dla dzieci i młodzieży. Kryminał Między tradycją a nowatorstwem. *Zeszyty naukowe uniwersytetu zielonogyrskiego. Seria Scripta Humana*. Zielona Góra, 2016. T.5. S.301-316.

77. Skotarczak Dorota. Powieść kryminalna w PRL. URL: <https://ohistorie.eu/2020/01/12/powieśc-kryminalna-w-prl/> (дата звернення: 10.08.2023).

78. Sobolewska Justyna. Polski kryminał kobiecy. URL: <http://surl.li/npapq> (дата звернення 20.11.2023).

79. Staniec Edyta . Bardzo zły facet Recenzja książki: Zły. URL: <https://www.granice.pl/recenzja/zly/5443> (дата звернення: 11.10.2023).

80. Warnke Agnieszka Mrożące krew w żyłach powieści kryminalne URL: <https://culture.pl/pl/artykul/mrozace-krew-w-zylach-powieści-kryminalne> (дата звернення (28.10.2023).

81. Wodniak Katarzyna. „Tymczasem kryminały mają również swoje zalety” – polska proza kryminalna w „Przyjaciółce” w latach 1948–1989: od negacji do akceptacji. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica: Polska literatura kryminalna XX i XXI wieku. Propozycje lektury*. 2023. Nr 1. Tom 66. S. 123-145.

82. Wryblewska Violetta. Tendencje rozwojowe polskiej literatury kryminalnej po 1989 roku. *Literatura i Kultura Popularna. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu*. 2011. №17. S. 127-145.

83. Zbrodnia w Bibliotece. URL: <https://zbrodniawbibliotece.pl/> (дата звернення 30.10.2023).

84. Zbrodnicze Siostrzyczki. URL: <http://zbrodniczesiostrzyczki.pl/> (дата звернення 30.10.2023).